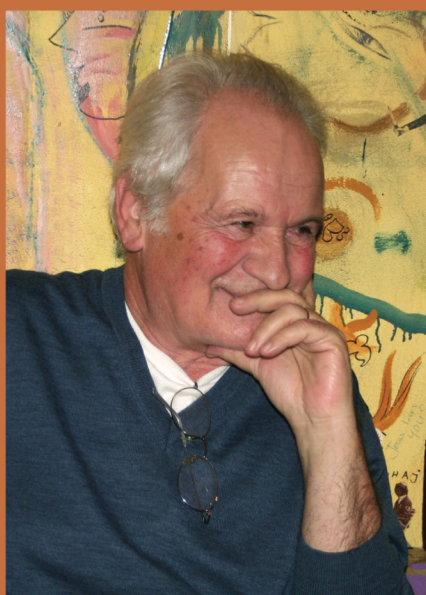

I.

Dávid Ferenc művészettörténész tiszteletére 85 magyar és osztrák szerző írt tanulmányt, amelyek az ünnepeelt kutatási témáihoz kapcsolódnak és azoknak megfelelően sokoldalúak. A középkori magyarországi városfejlődés kérdéseitől Lajta Béla, illetve Dávid Károly építészéig terjed a skála; a Nyugat-Dunántúltól pedig a nagyszombati Brukenthal-palotáig. A források feltárását a helyszíni kutatás eredményeivel egyesítő építéstörténeti esettanulmányok sora mellett ikonográfiai, stílustörténeti, illetve historiográfiai megközelítésű írásokat is olvashatunk. Sopron, Kőszeg, Túrje, Magyarbél, Buda, Pest és Eszterháza – csupán néhány a minden bizonnyal alapvetőnek bizonyuló feldolgozások sorából.

ISBN 978 963 303 044 8

9 789633 030448

Kő könyvön

Kő kövön Stein auf Stein

Dávid Ferenc 73. születésnapjára

Festschrift für Ferenc Dávid

Kő kövön Stein auf Stein

Dávid Ferenc 73. születésnapjára

Festschrift für Ferenc Dávid

I.

Szerkesztette
Herausgegeben von

Szentesi Edit
Mentényi Klára
Simon Anna

Olvasószerkesztő
Redaktion

Dávid Anna
Naményi Mária

Német szövegek
Deutsche Texte

Bubryák Orsolya
Ujvári Péter
és a szerzők / und die Verfasser

A német szövegeket gondozta
Lektorat der deutschen Texte

Stefan Körner
Margit Kopp

VINCE KIADÓ
2013

A könyv megjelenését támogatta:

Die Publikation wurde gefördert von:

Budapest Bank Budapestért Alapítvány

Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti
Kutatóintézet

dr. Dávid Anna és családja

Esterházy Privatstiftung

Nemzeti Kulturális Alap

Hild-Ybl Alapítvány az Építészettörténet Kutatására

Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata

Soproni Múzeum Alapítvány

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

Szépművészeti Múzeum

Magyar Építészeti Múzeum

Kézirataikat a szerzők 2009 ősze és 2010 tavasza között zárták le.

Az intézmények és gyűjtemények 2010-ben használt nevükön szerepelnek a kötetben.

Segítségéért fogadja köszönetünket:

Unser besonderer Dank gilt für ihre Hilfe:

Andó Géza, Arnóti Zsuzsanna, Bakó Zsuzsanna Ildikó, Bálint Ágnes, Balog Zoltán, Balogh Ágnes,
Baranya András, Bardoly István, Basilides Alíz, Bicskei Éva, Bolodár Zoltán, Bor Ferenc, Branczik Márta,
dr. Dávid Anna, Hermann Fabini, Faragó János, Fazekas István, Fehér Marianna, Fekete J. Csaba,
Graeser Gizella, Gila Zsuzsanna, Heitler András, Gottfried Holzschuh, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva,
Jeszeniczky Ildikó, Kardos Judit, Kárpáti János, Kévés György, Klaniczay Péter, Kovács Anikó, Kovács Zsófia,
Mayer László, Makky György, Mikusi Balázs, Mudrák Attila, Nagy Árpád Miklós, Nagyajtai Andor, Pazár Béla,
Polán Miklósné, Pálffy Géza, Schmidtné Bartakovics Mária, Smohay András, Fárnyé Szalatnyay Judit,
Tábori András, Tirják András, Tirják László, Toronyi Zsuzsa, Viola Kristóf és Vargha Kálmán,
Frank-Thomas Ziegler

© Szerzők, 2013

© Vince Kiadó, 2013

German translation © Bubryák Orsolya, Ujvári Péter, 2013

ISBN 978 963 303 044 8

TARTALOMJEGYZÉK

Inhalt

I. KÖTET BAND 1

A DÁVID-CSALÁD DIE FAMILIE DÁVID

Fehérvári Zoltán – Prakfalvi Endre – Ritoók Pál:

- Ifj. Dávid Károly építész (1903–1973) 13
Der Architekt Károly Dávid der Jüngere

Fehérvári Zoltán – Prakfalvi Endre:

- Az egykori Magyar Optikai Művek művelődési háza 33
Das ehemalige Kulturhaus der Ungarischen Optikwerke

Dalos Anna:

- Dávid Gyula dodekafon fordulata (1960–1974) 45
Gyula Dávids dodekaphone Wende (1960–1974)

DÁVID FERENC FERENC DÁVID

- Dávid Ferenc publikációi 54
Bibliographie von Ferenc Dávid

- Kutatás – helyreállítás. Dávid Ferenc fontosabb munkái 70
(Összeállította: *Simon Anna*)
Bauforschung – Wiederherstellung. Bedeutendere Arbeiten unter Mitwirkung von Ferenc Dávid
(Zusammengestellt von Anna Simon)

Mit Pläne, Zeichnungen, Fotoaufnahmen und Texte von

Ágostházi László, Erdei Ferenc †, Faragó János, Gál Tibor, Galacanu Efstatia, Hack Róbert, Janáky István †, Jovánovics György, Karácsony Tamás, Komjáthy Attila, Kovács György, König Tamás, Kremnicsán Ilona, Magyarai Éva, Megyik János, Nagypál Judit †, Nándori Klára, Osgyányi Vilmos, Örsi Károly, Paulinyi Gergely, Pazár Béla, Pintér Attila, Potzner Ferenc, Rády Ferenc, Rajk László, Rákos Péter, Schönerné Pusztai Ilona, Sedlmayr János †, Sedlmayrné Beck Zsuzsa, Soós László, Sütő József, Szakál Ernő †, Szabényi Judit, Szikra Éva, Tóth Tamás, H. Vladár Ágnes, Vándor András, Wagner Péter

terve, rajza, műve, fényképfelvétele, írása

VÁROSOK STÄDTE

Szende Katalin:

- Az ispánsági vártól a városig: miért, hogyan – vagy miért nem? 127
Von der Gespanschaftsburg zur Stadt: Warum, wie – oder warum nicht?

Végh András:

- Városfejlődés királyi kezdeményezésre. Buda és Visegrád 13–14. századi fejlődésének
összehasonlító elemzése 143
Stadtentwicklung und königliche Initiative in Zentralungarn im 13. und 14. Jahrhundert. Eine vergleichende
Untersuchung von Buda (Ofen) und Visegrád (Plindenburg)

Havasi Krisztina:

- Adatok az óbudai királyi palota építészeti maradványainak értékeléséhez 151
Zur Auslegung der Überreste des Königspalastes von Altofen (Óbuda)

Feld István:

- Buda és Sopron – a magyar városi lakóházak kutatásának mérföldkövei 177
Buda (Ofen) und Sopron (Ödenburg) – Meilensteine der ungarischen städtischen Hausforschung

Simon Anna:

- „Az építészettörténet régészeti módszere”. Álló épületek kutatásának módszertana
Tóth Sándor írásaiban 197
Bauarchäologie. Sándor Tóth's Methodologie zur Erforschung von bestehenden Bauten

Gömöri János:

- Scarbantia maradványai a soproni Fő téren és körzetében. Régészeti kutatások
1971 és 2003 között 213
Die Überreste der römischen Scarbantia im Areal des Hauptplatzes zu Sopron (Ödenburg).
Archäologische Forschungen zwischen 1971 und 2003

Dominkovits Péter:

- Nemesi házbirtoklás – háztulajdonos nemesek a 16. századi Sopronban.
Adatok és kérdések 225
Adeliger Hausbesitz – Hausbesitzender Adel in Sopron (Ödenburg) im 16. Jahrhundert.
Angaben und Fragen

Koppány Tibor:

- Ákosházi Sárkány Antal és soproni házai 231
Antal Ákosházi Sárkány und seine Häuser in Sopron (Ödenburg)

Kücsán József:

- Telkek és épületek a soproni Belváros délnyugati sarkában 243
Grundstücke und Gebäude in der südwestlichen Ecke der Innenstadt von Sopron (Ödenburg)

Winkler Gábor:

- Peck János kávéháza. A Sopron, Színház utca 6. számú ház építéstörténete 257
János Pecks Kaffeehaus. Die Baugeschichte des Hauses Színházstraße 6 in Sopron (Ödenburg)

Balázsik Tamás:

- A sopronbánfalvi pálos, majd karmelita kolostor kutatása 267
Die Erforschung des ehemaligen Pauliner-, später Karmeliterkloster zu Sopronbánfalva
(Ödenburg-Wandorf)

<i>Gecsényi Lajos:</i>	
A győri karmelita kolostor építésének előzményei.	289
Die Vorgeschichte zur Erbauung des Karmeliterklosters zu Győr (Raab)	
<i>Csomortány Levente – Gömöry Judit – Rozmann Viktor:</i>	
A győri Bécsi kapu tér 3. számú épület történetének vázlata	293
Bauforschung am Gebäude unter Bécsi kapu tér 3 in Győr (Raab)	
<i>Lővei Pál – Nagy Judit:</i>	
A győri Liszt Ferenc utca háztulajdonosai a 17. század végétől a kiegyezésig.	307
Hausbesitzer der Liszt-Ferenc-Straße in Győr (Raab) vom ausgehenden 17. Jahrhundert bis zum Österreich-Ungarischen Ausgleich	
<i>Bariska István – B. Benkhard Lilla – Ivicsics Péter – Mentényi Klára – Söptei Imre:</i>	
Kőszeg műemlékei. A készülő topográfiáról.	327
Die Kunstdenkmäler von Kőszeg (Güns). Über eine Kunsttopographie in Vorbereitung	
<i>Harald Prickler:</i>	
Der Eisenstädter Bildhauer Johann Jacob Ham (1744–1780)	349
Johann Jacob Ham (1744–1780) kismartoni szobrász	
<i>G. László Judit:</i>	
Újabb adalék a veszprémi kanonoki házak feltáruló értékeihez. Beszámoló a Vár utca 31. kutatásának első szakaszáról.	365
Ein Chorherrenhaus in der Veszprémer Burg. Vorbericht über die Erforschung des Hauses Vár utca 31	
<i>Kovács Péter:</i>	
A székesfehérvári Hősök tere.	383
Der Heldenplatz zu Székesfehérvár (Stuhlweißenburg)	
<i>D. Mezey Alice:</i>	
Az egri Buttler-ház és környéke. Adalékok az építéstörténethez.	389
Das Buttler-Haus in Eger (Erlau) und seine Umgebung	
<i>Fülöp András:</i>	
Vagner kanonok háza Egerben.	403
Das Haus des Chorherren Vagner in Eger (Elau)	
<i>Manfred Koller:</i>	
Zur Farbigekeit der Spätbarockarchitektur in Sibiu (Hermannstadt / Nagyszeben): Brukenthalpalais und Bischofsresidenz	415
Adalékok a késő barokk építészet színességéhez: a nagyszebeni Brukenthal-palota és az evangélikus püspöki palota homlokzatának kutatása	

TEMPLOMÉPÍTÉSZET ÉS KERESZTÉNY IKONOGRÁFIA KIRCHENARCHITEKTUR UND CHRISTLICHE IKONOGRAPIE

<i>László Csaba:</i>	
Középkori eredetű templomok a Szigetközben.	427
Kirchen mittelalterlichen Ursprungs auf der Szigetköz (Kleinen Schüttinsel)	
<i>Gabrieli Gabriella – Nemes András:</i>	
A bói Szent Imre-plébániatemplom kutatásának eredményei	443
Ergebnisse der Bauforschung an der Sankt-Emerich-Pfarrkirche in Bó	

<i>Marosi Ernő:</i>	
<i>Honora – adora. A veleméri Vera ikon felirata.</i>	453
<i>Honora – adora. Die Inschrift der Vera Ikon in Velemér</i>	
<i>Lángi József:</i>	
<i>A türjei premontrei prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása</i>	459
<i>Die Erforschung der Wandmalereien und Fassungen in der Kirche der Prämonstratenser-Propstei zu Türje</i>	
<i>Jernyei Kiss János:</i>	
<i>Látszatarchitektúra, trompe l’oeil, érzéki csalódás Maulbertsch freskófestészetének kései szakaszában.</i>	475
<i>Scheinarchitektur, Trompe l’oeil und Sinnestäuschung in der späten Freskomalerei von Franz Anton Maulbertsch</i>	
<i>Kelényi György:</i>	
<i>Típustervek a magyar későbarokk építészetben</i>	485
<i>Musterpläne in der ungarischen Architektur des Spätbarocks</i>	
<i>Gonda Zsuzsa:</i>	
<i>Szent Severinus ábrázolásai a 19. század első felében</i>	495
<i>Darstellungen des heiligen Severin in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts</i>	
<i>Kerny Terézia:</i>	
<i>Vajk (István) trónörökös megkeresztelése. Történeti és ikonográfiai adalékok Hesz János Mihály esztergomi főoltárképéhez</i>	503
<i>Die Taufe Vajks (Stephans). Zur Geschichte und Ikonographie von János Mihály Hesz’ Altarbild in Esztergom (Gran)</i>	
<i>Bibó István:</i>	
<i>Benkó Károly néhány protestáns temploma</i>	517
<i>Zu etlichen protestantischen Kirchen von Károly Benkó</i>	

KASTÉLYOK, PALOTÁK SCHLÖSSER, PALÄSTE

<i>Fatsar Kristóf:</i>	
<i>A magyarbéli kastély építéstörténete és kertje a Csákyak birtoklásának idején.</i>	527
<i>Die Baugeschichte und der Garten des Schlosses zu Magyarbél (Vel’ký Biel) unter den Csákys</i>	
<i>Ecsedy Anna:</i>	
<i>„Castellum Rákosiense nobiliter exstructum”: A fertőrákosi kastély átépítése gróf Zichy Ferenc püspöksége idején, a levéltári források tükrében</i>	557
<i>Castellum Rákosiense nobiliter exstructum”. Archivalische Forschungen zum Umbau des Schlosses zu Fertőrákos (Kroisbach) unter dem Bischof Ferenc Zichy</i>	
<i>Haris Andrea:</i>	
<i>A Grassalkovich-tervtár odisszeája</i>	589
<i>Die Odyssee des Planarchivs Grassalkovich</i>	
<i>Bubryák Orsolya:</i>	
<i>Walch Máté és a pozsonyi Erdődy-palota</i>	631
<i>Matthäus Walch und das Palais Erdődy in Pressburg</i>	

Ridovics Anna:

A pesti Károlyi-palota udvaráról előkerült figurális fajansztöredékekről és néhány 18. századi kályhatípusról	.655
Figurale Fayence-Fragmente aus dem Pester Károlyi-Palast und einige Kachelöfentypen aus dem 18. Jahrhundert	

Rövidítésjegyzék	.665
Abkürzungsverzeichnis	

Bariska István – B. Benkhard Lilla – Ivicsics Péter –
Mentényi Klára – Söptei Imre

KÓSZEG MŰEMLÉKEI

A készülő topográfiáról

A kőszegi műemléki topográfia létrehozása már kezdetben sem volt egyfajta nagyobb koncepció részeként megvalósítandó, munkahelyi vezetők által kiosztott feladat. Elkészítésének gondolata belső kényszerből született. Indokoltta tette az a hosszú idő, lassan harminc év, amit történészként, illetve műemlékes kutatóként, felügyelőként eltöltöttünk a városban, egyre aprólékosabban megismerve annak történelmét, épületeit és az egykor bennük élő embereket. A régebben általában teljes lakóházakra, újabban, a megváltozott társadalmi és anyagi körülmények között inkább már csak bizonyos részletekre: homlokzatokra, egy-egy helyiségre stb. kiterjedő műemléki helyreállítások, tatarozások, felújítások kapcsán számtalan épületben végeztünk levéltári-, valamint helyszíni építéstörténeti kutatást: falkutatást, esetenként régészeti feltárást. Kezdték kirajzolódni olyan összefüggések, amelyek túlmutattak a konkrét objektumokat érintő művészettörténeti vagy műszaki problémákon, s megjelent egy-egy korszak egy-egy valóságselejte az élet mindennapjaival, emberi kapcsolataival együtt. Folyamatosan gyűltek az információk, 1998-ban, a műemlék-revízió kezdetekor felmerült tehát az ötlet: írjunk közösen egy olyan könyvet, amelyben – különböző tanultságunknak, érdeklődési körünknek és munkánknak megfelelően – több oldalról közelítve, mégis egységben dolgozhatjuk fel Kőszeg történeti, építészeti és képzőművészeti örökségét. Természetesen adódott a topográfia műfaja, amely képes egy-egy kiválasztott terület meglévő épületei, műtárgyai és a róluk szóló történeti adatok leltáraként jelen tudásunk egy metszetét rögzíteni az utókor számára. Javaslatunkat a műemlékvédelem tudományos részlege örömmel fogadta, s pénzügyi forrásokat teremtett a külső szakemberek által végzendő, különböző jellegű adatgyűjtések számára, kisebb résztanulmányok megírására. Az OMvH, illetve a KÖH Tudományos Főosztálya, később a Műemlékvédelmi Tu-

dományos Intézet, utána pedig, 2009 tavaszáig, amíg módja volt rá, a Műemléki Kutatási és Dokumentációs Központ ily módon is támogatta elképzeléseink megvalósulását.

A készülő munka elsősorban a németországi, ausztriai gyökerekből táplálkozó hazai ún. nagytopográfiai kötetek hagyományát kívánja feleleveníteni. Fontos szempont a levéltári források minél teljesebb körű feltárása és az egyes témák belső szükségleteinek megfelelő terjedelemben történő feldolgozásának lehetősége. Imént vázolt eredetéből következően a közelmúltban megjelent ún. közép- és kistopográfiáknál¹ bővebb szövegű, képi és rajzi tartalmú, többkötetesre tervezett kézikönyv, amely a papír formátum mellett az illusztrációk tekintetében bővített digitális változatban is megjelenne, tudományos forrásmunka szeretne lenni. Egyik fő célja éppen a több tudományág és szakma együttműködéséből fakadó, színvonalas, komplex közelítésmód jelentőségének hangsúlyozása, amely reményeink szerint a műemlékvédelem elméletében és gyakorlatában a jövőben ismét alapulvvé válhat.

A hivatalos sorozatszámozása szerint 11 (valójában 12) kötetben kiadott magyarországi nagytopográfia-sorozat² szándéka szerint elsősorban megyei bontásban készült, terjedelmében alkalmazkodva az egyes területek fennmaradt emlékanyagának mennyiségéhez. A kerületekre osztott két budai köteten kívül a Csatkai Endre művészettörténész által írt *Sopron*, illetve a mindenekelőtt Soós Imre történész levéltáros és Voit Pál művészettörténész együttműködésén alapuló, a *Heves megye műemlékei* II. köteteként megjelent *Eger* tekinthető önálló városi topográfiának. Igényességükön túl – lényegében az *Österreichische Kunsttopographie*³ régóta kialakult szisztémájára épülő – belső rendszerüket és formai megjelenésüket is mintaadónak véljük.

A kőszegi topográfiát néhány szempontból azonban, éppen létrejöttének szerencsésnek mondható körülményei miatt, további tartalmakkal szeretnénk bővíteni. Ilyen mindenekelőtt az egyes épületek tulajdonosait és lakóit feltüntető fejezet, amelyhez az első kéziratos listákat kerekén harminc éve éppen Dávid Ferenc soproni tapasztalatai és személyes útmutatása alapján vettük fel a kőszegi levéltárban.⁴ Az 1570-ből fennmaradt legkorábbi telekkönyv adataitól egészen az 1952. évi kisajátításig kísérelhetők majd nyomon, név szerint kik éltek a történetiként számon tartott házakban. Mint tudjuk, az ilyen jellegű adatok nem csupán építéstörténeti, de társadalom-, jog- és gazdaságtörténeti szempontú elemzéseket is szolgálnak. Ezért, ahol levéltári vagy más források utalnak rá, mindenhol feltüntetjük az illetők foglalkozását, társadalmi státuszát (polgár, nemes stb.) és vallását. A készülő adatsorokban megjelennek tehát azok az elemek, az előzőeken kívül főleg a háztulajdonlással szorosan összefüggő rokonsági viszonyok, mint Házi Jenőnek a soproni polgárcsaládokról írt nagy kézikönyvében,⁵ műfajánál fogva azonban a topográfiai egységek felől közelítő felvétel az egykori városi népesség szempontjából semmiképpen nem lehet teljes. Ebben a munkában nem is törekszünk rá. A közelmúltban napvilágot látott több hasonló témájú, de már topografikus szemléletű tanulmány, illetve önálló publikáció is. A Győr, Kolozsvár, Buda és Sopron adójegyzékeit, illetve egyéb forrásait feldolgozó munkák közül konkrét segítséget jelent számunkra Végh Andrásnak a középkori Buda helyszínrajzát az okleveles forrásanyaggal együtt közreadó, a hagyományos topográfiai beosztását is figyelembe vevő, mégis egészen újszerű feldolgozása. Közvetlenül támaszkodhatunk továbbá a Dávid Ferenc által összegyűjtött (1523–1734), táblázatba foglalt és értelmezett, Thirring Gusztáv 1941-ben megjelent soproni háztulajdonos jegyzékének adatait (1731–1939) helyes sorrendbe állító és időben visszafelé, egészen az 1488-as induló évig kiegészített (1488–1523, Goda Károly), bőséges jegyzetapparátussal ellátott segédkönyvének munkamódszerére.⁶ Rövidítésjegyzékek és mutatók alkalmazásával természetesen törekedni fogunk a szerepeltetett adatok egyértelmű visszakereshetőségére, az önmaga elé egyetlen, jól körülhatárolható célt kitűző soproni forráskiadvány részletességével azonban nem vehetjük fel a versenyt.

Az egyes emlékek építéstörténete szempontjából a korábbi topográfiaiakhoz képest újdonságot fog jelenteni, hogy az elődeink vagy általunk végzett kisebb-nagyobb léptékű régészeti feltárások, falkutatások, restaurátori kutatások eredményei hangsúlyos helyet kapnak a címszavak kibővített, történeti fejezetében. Ezek mélységét illetően igyekszünk illusztrációkkal (kutatási fényképek, rajzok) segíteni az általában a műemléki helyreállításokhoz kapcsolódó beavatkozások értelmezését.

A képi források számbavétele a festményeken és a grafikákon kívül a képeslapokra és a fontos információkat hordozó fényképekre is kiterjed. Ezeket értelemszerűen topográfiai egységenként, a címszavak végén soroljuk fel, utalva őrzési helyükre.

A rendhagyó sorrendet, ahol a leírás megelőzi a *Történet, építéstörténet* című fejezetet, a közölni kívánt tartalom belső logikája indokolja, miszerint először érdemes megismerkedni az egyes területek, házak, szobrok stb. mai megjelenésével, hogy azután már erre az elméleti és vizuális tudásra alapozva lehessen elmondani, hogyan és mi minden változott részleteiben vagy egészében az elmúlt idők során. Az általunk a forrásadatokhoz tartozónak tekintett ábrázolásgjegyzék viszont közvetlenül az írott források elé, de a címszó végére kerül.

A három kötetre tervezett kőszegi topográfia első kötete a falakkal körülvett történeti belvárost foglalja magában. Ebben magukon az utcákon, a váron, városfalakon, kapukon, tornyokon és a Jurisics téren túl gyakorlatilag minden jelenleg létező épület (szobor, építmény) helyet kell, hogy kapjon, hiszen azon a néhány telken, amely ma üres, vagy ahol kevésbé figyelemre méltó, új építésű objektumot találunk, egykor olyan történeti és művészettörténeti értékkel bíró ház állt, amely nem maradhat ki a felsorolásból. Mivel a várost keresztülszelő, régi közlekedési út északi szakaszát magába foglaló – a lebontott Felsőkapu-torony egykori helyén keresztül, egészen a Várkörig kifutó – Rájnis utca értelemszerűen a belvároshoz tartozik, vele szemközt található déli párját, a Hősök tornyától kifelé induló, a Jurisics teret a külvárosi Fő térrel összekötő Városház utcát is idesoroljuk. A két szóban forgó útszakasz az erődített város árkan átívelő alsó és felső híd helyén létesült.

A második kötetben a középkori eredetű városfalat körülölelő árok helyén húzódó Várkör és a déli oldalon hozzá csatlakozó Fő tér tárgyalásával folytatjuk a munkát. Utánuk következik a terjedelmes déli (magyar) külváros, magába foglalva a város Szombathely irányában elterülő, teljes alsó szakaszát, nyugaton a Hunyadi utcától, keleten a Kis János altábornagy utcától délre. Végül – a korábbi topográfia-kötetektől eltérően – nem a mű végére, hanem a déli terület úgymond folytatásaként, idekerül a közigazgatási szempontból 1969-től, történetileg azonban 18. századi alapítása óta Kőszeghez tartozó Kőszegfalva tárgyalása is.

Szándékaink szerint a harmadik kötet hasonló módon, a kijelölt kelet–nyugati irányú utcáktól fölfelé mutatja be az északi (német) külvárost, majd sorra vesszük a város határában elszórtan található emlékeket. Mivel ez a terület valamivel kisebb az előzőnél, ugyanitt szeretnénk közreadni a Kőszegről általában szóló írásokat, a mesterek adattárát és a mutatókat is.

Talán rendhagyónak tűnik, hogy nem bevezető, hanem összefoglaló jellegű, úgymond zárótanulmá-

nyokat tervezünk. Részben módszertani szempontból, részben praktikus okokból mindenképpen jobbnak tartjuk, ha a tudás megelőlegezése helyett a részletek feltárása nyomán bontakozhat ki a rájuk épülő folyamatok belső rendje. Kőszeg történetét – a 18. század közepén kettébontva – két önálló tanulmány mutatja be a kezdetektől napjainkig. A régészet tanulságait is tartalmazó építészettörténeti és művészettörténeti tanulmányok munkacímei a következők: Az erődítésrendszer és a városszerkezet kialakulása, változásai a 13–19. században; Egyházi és világi művészet a 20. század elejéig; Városépítészet és műemlékvédelem a 19–21. században. A mesterek adattárát bevalottan a Heves megyei topográfia nagyszerű vállalkozásának⁷ mintájára szeretnénk elkészíteni, azzal a különbséggel, hogy a levéltári forrásokon túl a szakirodalmi hivatkozásokat is figyelembe kívánjuk venni. Szerepel majd benne minden fellelhető, Kőszegről származó, Kőszegen élő vagy ott munkálkodó művész és mesterember.

A hazai topográfiákat tekintve újdonságként jelennek meg a városrészenként, tehát kötetenként, végül pedig a teljes várost építészettörténeti térképmelléletek segítségével bemutató, rövid fejezetek.⁸ A tulajdonosi és intézménytörténeti adatok birtokában – Kőszeg sajátos történelme által kijelölt korszakokként – kívánjuk meghatározni és térképre vetíteni azokat a változásokat, amelyek az épületek formai megjelenésében követhetők nyomon: a telkek beépítettsége, a pincék elhelyezkedése és változásai, az épületek szintmagasságai, a melléképületek kiterjedtsége, a kutak elhelyezkedése stb. Ehhez a belvárosban a 16. századtól, a külvárosokban azonban csupán a 18. századtól kezdve rendelkezünk megbízható ismeretekkel. Néhány ponton, mint például a belvárosban a jezsuita rendház, majd gimnázium 17. század végi, 18. század eleji felépítésekor teljesen átalakult a telekosztás. A korábban itt álló épületek egykori elhelyezkedését, amelyről leginkább csupán írott forrásokból tudha-

tunk, minden hasonló jellegű eltéréssel együtt ugyancsak a szóban forgó, részben rekonstrukciós térképeken szeretnénk bemutatni. Az épületeket is érintő, de alapvetően történeti jellegű változások (például: az egyes mesterségek elhelyezkedése, hol laktak a mindenkorai városbírók és tanácsstagok, hol működtek üzletek, kocsmák és vendégfogadók) különböző típusú térképeken történő feldolgozása azonban egy másik tervezett, Kőszegről szóló kiadványban fog majd szerepelni. Az egyes városok múltját a történettudomány, a kartográfia és a topográfia módszereinek együttes alkalmazásával feltáró sorozatot az EU Nemzetközi Várostörténeti Bizottsága indította el. Első magyarországi kötete, a Sopront bemutató, nagyméretű, tanulmányokat is tartalmazó, kétnyelvű (magyar, angol) atlasz 2010-ben jelent meg.⁹

Együtt kezelve immár a három kötetet, egyértelműnek látszik, hogy a rövidítések és a levéltári források jegyzékét az első kötet elején szükséges közreadni, a mutatók: névmutató, helymutató, ikonográfiai mutató viszont a harmadik kötet végére kerülnek. Hasonlóképpen a kép- és térképjegyzékek a forrásadatokkal együtt, valamint az angol-német nyelvű rezümé az illusztrációk szintén két nyelvre lefordított listájával. Mivel a három rész egyszerre történő megjelenését mi magunk is bizonytalannak tartjuk, az egyes címszavak végén szereplő irodalomjegyzékek rövidítéseinek feldolgozását – a használhatóság érdekében – kötetenként külön-külön meg kell adni. A tanulmányok természetesen jegyzetekkel egészülnek majd ki.

*

A következőkben egy belvárosi lakóépület példáján keresztül megkíséreljük bemutatni, mit tartalmaz egy címszó, és hogyan épül fel belső szerkezete. Mivel ezen a helyen nincs máshol mód feltüntetni az egyébként az első kötet elejére kerülő forrásjegyzéket, illetve az egyes kötetek végén található irodalomjegyzéket, rendhagyó módon ezek most a szöveg végén találhatók.

JEGYZETEK

- 1 *Fejér megye művészeti emlékei*. Szerk. Entz Géza Antal – Sisa József. Székesfehérvár, 1998; *Székesfehérvár*. (Magyarország műemlékei.) Szerk. Entz Géza Antal. Budapest, 2009. A topográfia módszertanát alkalmazta Barka Gábor – Fehérvári Zoltán – Prakfalvi Endre: *Dunaújvárosi építészeti kalauz 1950–1960* című munkája is (Dunaújváros, 2007).
- 2 *Magyarország Műemléki Topográfiája*. Szerk. Gerevich Tibor – Dercsényi Dezső: I. *Esztergom I.* (múzeumok, könyvtár, kincstár). Szerk. Gerevich Tibor. Budapest, 1948; *Magyarország Műemléki Topográfiája*. Szerk. Dercsényi Dezső: II. *Győr-Sopron megye műemlékei I.* (Sopron és környéke műemlékei). Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1953, 2. kiadás: Budapest, 1956; III. *Nógrád megye műemlékei*. Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1954; IV. *Budapest műemlékei I. (I. kerület)*. Szerk. Pogány Frigyes. Budapest, 1955; V. *Pest megye műemlékei I–II*. Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1958; VI. *Budapest műemlékei II. (II–XXII. kerület)*. Szerk. Pogány Frigyes. Budapest, 1962; VII.

- Heves megyei műemlékei I.* Szerk. Dercsényi Dezső – Voit Pál. Budapest, 1969; VIII. *Heves megye műemlékei II.* Szerk. Dercsényi Dezső – Voit Pál. Budapest, 1972; IX. *Heves megye műemlékei III.* Szerk. Dercsényi Dezső – Voit Pál. Budapest, 1978; X. *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I.* Szerk. Entz Géza. Budapest, 1986; XI. *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II.* Szerk. Entz Géza. Budapest, 1987.
- 3 Az osztrák nagytopográfia, az *Österreichische Kunsttopographie* első kötete 1907-ben jelent meg a Zentral-Commission für Denkmalfpflege in Wien kiadásában, Max Dvořák szerkesztésében. A Bundesdenkmalamt által megjelentetett sorozat legújabb darabja, a Wels környékét ismertető, 2009-ben megjelent LVIII. kötet.
- 4 Az 1980-as évek első felében az akkor fiatal műemlékes kutatók Dávid Ferencről sajátították el a helyszíni falkutatás általa kidolgozott, igen alapos és sokrétű módszertanát, amelyhez hozzátartozott a történeti, illetve a levéltári kutatás is. 1980 decem-

berében az egy hétig tartó kőszegi munkában – akkor fiatal kutatóként – részt vett: Lászlaj Judit, Lővei Pál, Mentényi Klára és Somorjay Sélysette.

- 5 Házi Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1–2.* Budapest, 1982.
- 6 Végh András: *Buda város középkori helyrajza I–II.* (Monumenta Historica Budapestinensia XV–XVI.) Budapest, 2006, 2008; Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939.* Sopron, 2008. A hazai városi telek- és háztulajdonosokra vonatkozó régebbi és újabb kutatások legfontosabb kiadott eredményeit lásd ez utóbbi munka „Bevezetés” című fejezetében, 7–18.
- 7 *Heves megye műemlékei I–III.* i. k. A „Mesterek adattára” című fejezet az I. kötetben található, 305–426. Itt ábécé-rendben, minden feltárt adatot közreadva, és munkáik felsorolásával, lehetséges teljességre törekedve tüntették fel azokat a művészeket és kézműveseket, akik Heves megyében dolgoztak.
- 8 *Az Österreichische Kunsttopographie* néhány újabb kötete, mint például a Friesach városának világi épületeit ismertető *Die Profanen Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Friesach* 1991-ben

megjelent 51. kötete (Szerk. Ulrike Steiner) már tartalmaz ilyen térkép-melléleteket. Az a tény, hogy ebben a munkában az építéstörténeti fejezetek komoly hangsúlyt kaptak, a címlapon szerzőként is feltüntetett Martin Bitschnaunak és Gerhard Seebachnak (Bauhistorische Untersuchungen) köszönhető. A 2009-ben, korán elhunyt Seebach, aki Burgenland kapcsán a nyugat-magyarországi, s benne a kőszegi középkori építészet iránt is érdeklődött, kiváló régész és művészettörténész volt, az 1980-as évek elején azért küzdött, hogy az osztrák műemlékvédelemben is elfogadottá váljanak az általa szintén művelt, nálunk elsősorban Dávid Ferenc révén széles körben éppen az idő tájt elfogadottá vált falkutatási módszerek.

- 9 *Sopron.* (Magyar várostörténeti atlasz 1. / Hungarian atlas of historic towns No.1.) Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Az MTA Várostörténeti Albizottsága megbízásából kiadta a Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára és a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága Soproni Múzeuma. Sopron, 2010.

RÁJNIS JÓZSEF UTCA 10. (STETTNER-HÁZ)

Leírás

Jelleg

A belváros északi szélén, közvetlenül a városfal mellett, az egykori Felsőkapu-torony szomszédságában elhelyezkedő, zárt sorú, fűrészfogas beépítésű, széles telken álló, szabálytalan téglalap alaprajzú, kéttraktusos lakóház (1. kép). Előreugró északi része a magas pince fölött még egy, emeletként jelentkező következő szintet tartalmaz, az udvar felé háromszintessé bő-

vítve. Szélesebb déli szakaszának hátsó oldalán megjelenő, utólagos tetőtér-beépítés. Tágas, melléképületek nélküli belső udvarát északi irányból a mintegy 7 méter magasra nyúló, részben kiegészített, terméskőből épült városfal határolja.

Külső

A hangsúlyos homlokzati síkváltással egymáshoz csatlakozó, kontyolt nyeregterítővel fedett két tömeg

1. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A ház utcai homlokzata dél felől (B. Benkhard Lilla felvétele, 2010)

2. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az északi házrész utcai homlokzata (Heitler András felvétele, 2010)

3. kép Kőszeg, Rájnjs utca 10. A késő középkori présház 15. századi, déli kőkeretes ablaka (Mentényi Klára felvétele, 2010)

közül az utcavonalban előrébb álló, északi épületrész a keskenyebb. Külső szélén terméskőből rakott városfal, a tető továbbfuttatásaként egy kis darabon fedett gyilokjáróval (5. kép).

A tagolás nélküli utcai homlokzatszakaszok összefüggő képet nyújtanak annak ellenére, hogy a legutóbbi műemléki helyreállítás során különböző korszakokból fennmaradt építészeti megoldásokat és felületi díszítőelemeket egyszerre mutattak be rajtuk. Egységes vízszintes hangsúlyt ad a végigfutó, háromrészes zárópárkány, amelyhez alul jelenleg új, a terepszint változásait követő, fehér műkő lábazat csatlakozik. Ehhez járul a minden felületen megjelenő, finom, szemcsés felületű, kanálhátal húzott, homokos anyagú s ezért önmagában barnára színezett vakolat. Ez középkorias jelleget kölcsönöz az épületnek, de töretlenül illeszkedik a déli zárterkély-lenyomathoz, az újabb vakolatdíszítés-maradványokhoz és a még későbbi ablakformákhoz is.

Az előreugró északi tömeg utcai homlokzatán, a földszinten geometrikus részletformákból kialakított, csúcsíves záradékú, rézsús könyöklőjű, kőkeretes résablak, tőle jobbra egyenes homlokoldalú homokkövekből faragott, élszedett kőkeretes pinceajtó található (2. kép). A kapukeret záradékelemének középső bemetszése számárhátíves megoldásokra emlékeztet.

A kőkeretek egykor a falsíkon helyezkedtek el, a körülöttük látható, keskeny vakolt sávok részben a felületek töredékességét, részben a helyreállítás során már nem a legkorábbi falsíkhöz igazodó, új vakolathoz való csatlakozás szabálytalanságát hivatottak eltüntetni, tehát nem tekinthetők építészeti részletformának.

A keskeny résablak és ajtó a széles telek középkori eredetű épületének teljes alsó, lemélyített szintjét elfoglaló, nagyméretű pince utcai terébe, az egykori présházba nyílik. Fölöttük a homlokzat következő sávjában két álló téglány formájú, könyöklőről indított, kiugratott szegélyes, szalagtagos kőkeretes ablak található.

Az előreugró északi épületrész felső szakaszán festett sgraffitódíszes sarokarmírozás maradványait lehet megfigyelni. Alatta mintegy 2 méter magasságban a falsarkot délről terméskő anyagú, rézsús támpillér támasztja meg.

A fűrészfogas beépítés miatt a déli épületrész derékszögben fut neki a telek északi szakaszán álló tömeg oldalának. Az ily módon létrejött külső déli hom-

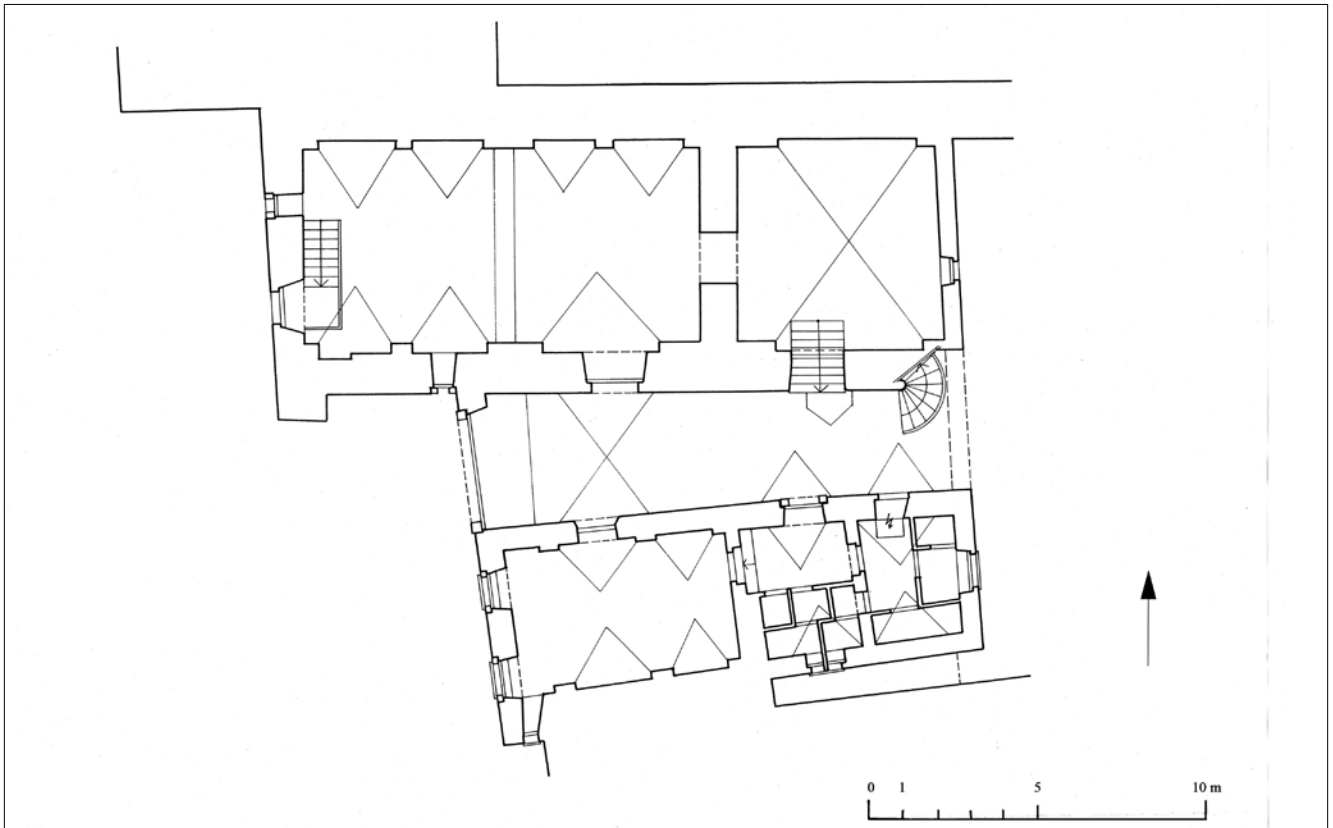

4. kép Kőszeg, Rájnjs utca 10. A ház udvari homlokzata (Söptei Imre felvétele, 2010)

5. kép A lőréses gyilokjáróval épített városfal maradványa a ház udvarán (Söptei Imre felvétele, 2010)

6. kép Kőszeg, Rájnisi utca 10. Az épület mai földszinti (az északi szárnyban pincésinti) alaprajza (Gyarmati Mihályné felmérése, 2009; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

lokzat alsó felületén – egészen a sarokban – háromkaréjban záródó, rézsús kávájú, kőkeretes résablak világítja meg az alsó pinceteret (3. kép). A felső szinten ugyanitt megfigyelhető, a többivel azonos kialakítású ablak az erőteljesen kiugró déli oldalhomlokzat középtájjára esik.

A kapualjat és az egymás fölötti helyiségeket magába foglaló déli épületrész utcai homlokzati síkja több mint öt méterrel hátrébb húzódik az észak felé. Földszintjén széles, szegmensíves záródású, élszedett kőkeretes kapu nyílik, háromrészes, önálló gyalogkaput is tartalmazó, szögcselt, rombuszmintás tölgyfa szerkezettel. A nyílószárnyakat apró virágmintákkal díszített, kovácsoltvas lemez kereteli, s hasonlóképpen virágdíszes a hajlított kilincs mögötti zárócsap is. Mellette délre két négyzetes formájú, könyöklővel és keskeny, kiugró szegéllyel kialakított, szalagtagos kőkeretes ablak található. Az emeleti ablakosztás igazodik a földszinti nyílásokhoz. A kőkeretes ablakok megoldásai megegyeznek az északi épületrészen láthatóakkal. A szélső déli tengelyben világosabbra színezett vakolattal rajzolódik ki egy olyan, eredetileg kőkonzolokra támaszkodó zárt erkély körvonala, amelynek helyén, elbontása után, de még a jelenlegi kőkeret behelyezése előtt, széles ablakot hoztak létre.

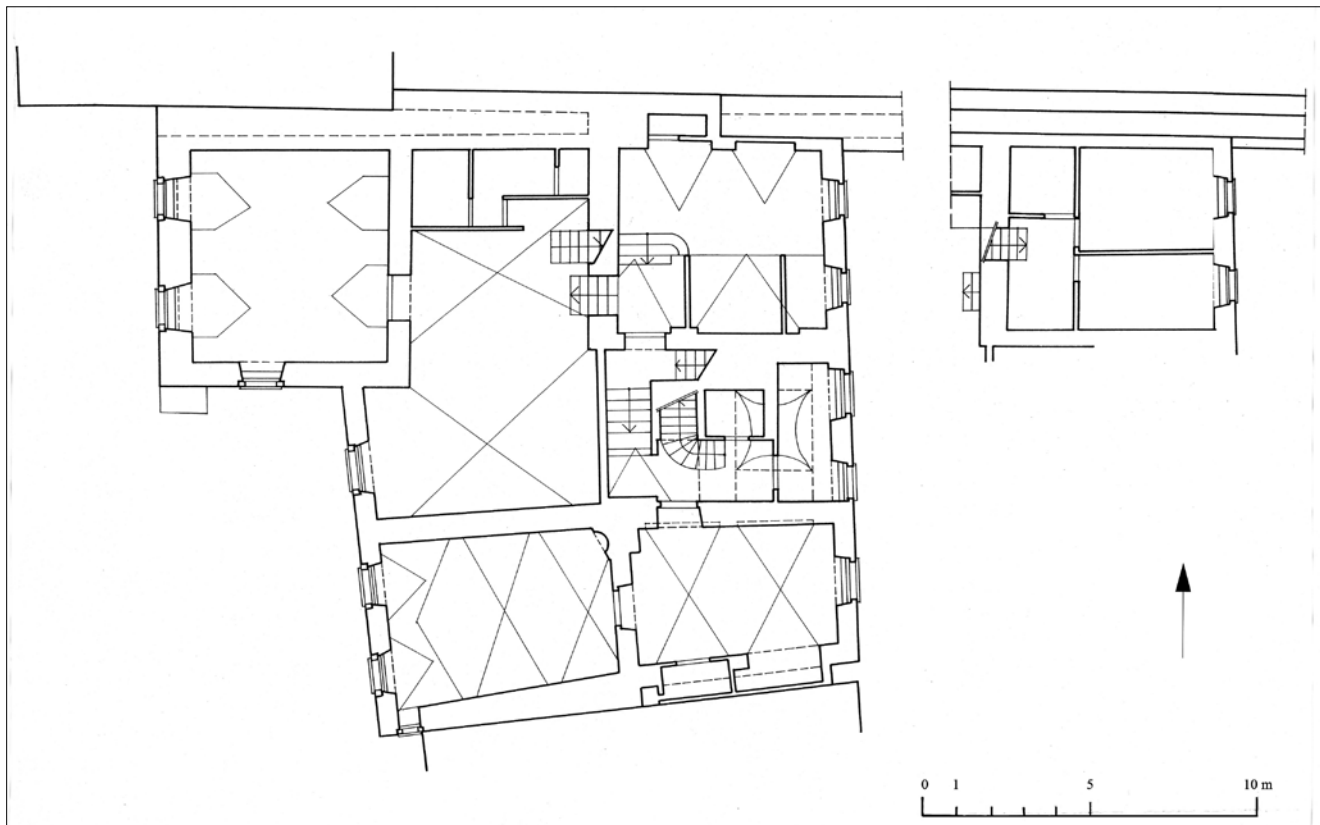
A szomszédos telek hasonlóképpen fűrészfogas beépítéséből következően a déli épületrész is rendel-

kezik egy keskeny, déli homlokzatszakasszal. A földszinten egy egészen kicsi, négyzetes ablak mutatkozik, amelynek középosztós faszerkezete keret nélkül jelenik meg a rövid homlokzaton. Az emeleti falfelület egyedül itt – lehetséges összefüggésben a nyugati utcai homlokzat zárt erkélyével – vízszintes sávozást mutat. A váltakozó szélességű, a vakolat jellegében és színében is enyhén elkülönülő, bekarcolt sávok azonos síkon jelennek meg.

Az udvar felől nézve az épület két önálló tömeget az utcai nyeregtetőből hátrafelé nyúló, kétszakaszos, kontyolt szakaszok érzékeltetik. Eltérő eredetükre utal az udvari homlokzaton különböző magasságban jelentkező nyílások elhelyezkedése is (4. kép).

Az utcai felülettel azonosan kiképzett, anyagában színezett vakolaton sem függőleges, sem vízszintes tagolás nem található. A kapualj szabadon nyílik az udvarba, az ablakok nyílászáró szerkezetei részben másolatok, az új déli felső szint esetében azonban modern, osztás nélküli üvegtáblák. A telek déli szélén, az udvar felől beépítés nélkül tanulmányozható az a keskeny köz (reichni), amely egykor a mai Rájnisi utca 10. és 8. számú házak között húzódott.

A keleti irányban hátranyúló udvar északi oldalán jelentős hosszúságban fennmaradt a történelmi belvárost körülvevő városfal, helyenként javítva, kiegészítve. Az épület mellett egy rövidebb szakaszon egy-

7. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az épület mai emeleti alaprajza (Gyarmati Mihályné felmérése, 2009; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

kori teljes magasságában látható a fal tetején végigfutó gyilokjáró, amely szerencsésen megőrizte néhány rézsús kávájú lőrését is (5. kép).

Belső

A terméskő-burkolatos kapualj csúcsíves záradékú fiókokkal megnyitott dongaboltozattal fedett. Északi oldalán folytatódik a pincéhez tartozó nyílások sora, a borozó hátsó, ablaktalan helyiségébe vezető, szegmensíves záradékú pincelejáróval. A szemközti oldalon egyenes záradékú, kókeretes ajtó vezet a déli szárny földszinti helyiségeibe. A kapualj északi, udvari végéből ívesen indul a – megvastagított falazatban elhelyezett – egykarú, emeleti lépcső.

Az épület északi részének teljes alsó szintjét két helyiségből álló, tekintélyes méretű pince foglalja el. Az utca felől megközelíthető egykori présház vakolat nélküli, nyersen hagyott terméskő falaiban jól megfigyelhetők a külső bejárat és a résablakok lapos kövekből rakott rézsús kávái és áthidalói. A nagyobb utcai helyiségből a kisebb, hátsó pincetérbe, amely a kapualj felől, egy szegmensdongával fedett lépcsővel önállóan is megközelíthető, hasonló módon átboltozott, félköríves lezárású, középkori eredetű átjáró nyílik. Az oldalfalak elé helyezett falpillérekre támaszkodó, csúcsíves fiókokkal megnyitott, téglából épült dongaboltozat láthatóan későbbi az oldalfalaknál. A borozóként hasznosított pinceterek modern kerámialappal

burkoltak. Az utcáról levezető fa lépcső- és mellvédkorlát, valamint a berendezésként szolgáló, egyszerű faasztalok és padok az 1979. évi műemléki helyreállítás idején készültek.

A déli szakasz földszintjét (6. kép) a kapualjon túl három, egymás mögötti, fiókos dongaboltozatos helyiség foglalja el. Figyelemreméltó, hogy az utcai és a hátsó tér között 4 lépcsőfoknyi szintkülönbség mutatkozik. A helyreállítás idején a középső és a hátsó helyiséget utólagos válaszfalakkal megosztották.

A jelenleg két lakásra osztott emelet helyiségei dongaboltozatokkal fedettek (7. kép). A csúcsíves fiókokkal tagolt megoldás mellett a közepén összerő fiókokkal kialakított, ál-keresztboltozatos változat szintén megjelenik közöttük. A délkeleti udvari helyiségben, a boltvállak mögött végighúzódo, tagolt párkány a jelenlegit megelőző lefedésre utal. A csúcsíves fiókok alatt nyíló ablakok szegmensíves belső fülkéi egyrészt jól érzékeltetik, hogy a belső pillérekre állított boltozatokat csupán utólag helyezték a már álló, régebbi oldalfalak elé, másrészt megmutatják az egykori nyílásoknak a barokknál korábbi méreteit is. Az északi traktus utcai szobájába nagyméretű, tagolt keretelésű, sarkain kis korongokkal díszített, borított kává, kétszárnyú ajtó vezet, amely azonban barokkos formái ellenére a 19. század második feléből maradt ránk. A fehérre festett falak, a sötétbarna színű, tömör fa nyílászárók és a burko-

latok a műemléki helyreállítás stílusára jellemzők. A délnyugati utcai sarokszoba íves hátfalú kályhafülkéje, amelyet a boltozati kialakítás is figyelembe vesz, jelzi, hogy a házat egy időszakban hengeres formájú cserépkályhával fűtötték.

Mivel az északi traktus udvari oldalán – az épületben egyedül – a pince fölött nem egy, hanem két helyiség található, az egymáshoz képest eltolt szinteket kisebb lépcsőkkel kötötték össze. A legfelső helyiségek síkmennyezetesek.

A padlásra vezető feljárót kisebb fémlapokból összeszögecselt, keresztpántos, közepén rozettával díszített, tolózáras fémajtó zárja le. Az állószerkesztés, kötő- és torokgerendás tetőszerkezetet – részben a korábbi mintájára – a műemléki helyreállítási munkák során újonnan készítették. A déli traktus fölötti padlástérben tetőtér-beépítés található.

Utcanévek és számozások

1570–1780: 1. tized, 1. ház (a Felsőkapunál); 1780–1857: Belváros 23. sz.; 1857–1896: Belváros 27. sz.; 1896–1913: Rájniss József utca 27. sz.; 1913–1951: Rájniss József utca 10.; 1951–1960: Beloiannis u. 10.; 1960-tól: Rájniss utca 10.

Tulajdonosok és lakók

...1570... Markó István polgár
(lakó: Szabó Benedek)

...1600... Philipp Inckhofer [Inkhofer, Inkkhofer] kat. polgár, kereskedő, cs. élelmezési biztos

...1609... Hostóti Mihály polgár [Hostody, Hostodi, Hostoti, Hostoty, Hosztodi, Hosztóti, Hosztóty]

...1611... Philipp Inckhofer örökösei

...1625–1626... Feltscher Ádám asztalos

...1631–1634 Hostóti János ev. polgár, szenátor, városbíró

...1643–1665 Hostóti II. Mihály ev. polgár, szenátor

...1669–1671 Somogyi András ev. (1676-tól kat.) polgár, szenátor, titkos tanácsnok
(lakó: Rupertus Wainburg)

...1675... Hostóti II. Mihály ev. polgár, szenátor

...1680–1692 Somogyi Gáspár kat. polgár
(lakó 1692: Szilágyi Mihály, Csatári Mihály)

1695–1702 Szeidrich János kat. polgár [Szaudrich, Szaidrich, Saudrik, Seidrich]

1702–1727 Szeidrich János özvegye, Judit
(lakó 1709–1710: Csombor [Czombor] János polgár; 1713: Ujhelyi [Uihály] János és Amtstetter, Hans Michael; 1716–1717: Majsán [Majson] Hans Georg, a svájci Engen helységről származó polgár, szabó; 1719–1720: Hozlgrueber [Haidgrueber] Philipp polgár; 1722–1723: Luttingen [Luttige, Lüttige, Lüttigke, Lüttiche, Littigh, Littich] Jo-

seph polgár; 1723–1724: Krabath [Krobath] Eöveges Mihály üveges és kalmár; 1725: Poszi Képiró Kristóf; 1725–1726: Simon Kalmár Mihály polgár, kereskedő és Szentbalásy [Szentbalási, Szentbalázsi] István özvegye

1727–1729 Mercz [Mércz, Märtz] Mihály ev. polgár, vendégfogadós: ½ ház
(lakó 1727–1728: Losy László polgár, postamester)

Szeidrich János özvegye: ½ ház
(lakó 1727–1728: Simon Kalmár Mihály kereskedő)

...1736–1737 Somogyi György kat. polgár: ½ ház
Szeidrich János özvegye: ½ ház

1738 Somogyi György polgár árvái

1738–1780 Stettner Mihály ev. polgár, nemesi státuszú szenátor
(lakó: 1743: Simon Kalmár Mihály; 1748–1749: Mercz Mihály özvegye; 1759: Stettner Ferencné; 1760–1761: Carlo Bertoni özvegye; 1775–1780: Simon Teffler üveges; 1775–1777: Joseph Grossman)

1780–1796 Stettner Mihály özvegye, Somogyi Judit
(lakó: 1780–1781: Simon Teffler üveges; 1786–1787: Josef Lüttighe; 1791: Johann Habledl)

1796–1806 Stettner Mihály II. ev. polgár, nemesi státuszú szenátor, ügyvéd
(lakó: 1800-as évek eleje: gr. Széchenyi Lajos)

1806–1845 Stettner Mihály II. özvegye, Ráth Krisztina
(lakó 1805–1812: Franz Haam kesztyűs; 1815–1817: Hoffmann nyugalmazott katonatiszt özvegye; 1815–1822: Schmidt katonatiszt özvegye és Simon József ügyvéd; 1822–1824: Harer katona özvegye, Sophia Hüttelsitzerin; 1834–1836: Susanna Unger kapás özvegye; 1835–1836: Schneller Károly ügyvéd; 1836–1837: Stettner Károly ügyvéd és Joseph Ruzs (Russ) nyugalmazott őrnagy; 1836–1845: Stettner Vilmos királyi kerületi táblai jegyző; 1839–1840: Theresia Kuttyár)

1845–1893 Stettner Vilmos ev. polgár, nemesi státuszú hivatalnok

1893–1905 Stettner Amália

1905–1926 Stettner Henrietta és Rozina

1926–1928 Stettner Henrietta

1926–1949 dr. Beyer János orvos
(lakó1932: Littván József pénzügyi szemlész, Littván Józsefné sz. Sinkó Mária, Miceloschek Antal kőműves, Miceloschek Antalné sz. Scheck Rozália, Aug Paula [sz. Krakkó]; 1939: Littván József, Littván Józsefné sz. Sinkó Mária, Wagenhoffer Ferenc szőlőműves, Wagenhoffer Ferencné sz. Eker Anna; 1940: Littván József ifj. tanító, [Cellömölk, 1911–1941]; 1944: Ecker Paula tisztviselő, [sz. Kőszeg, 1914]; 1947: Flasch István cipész [sz. Kőszeg, 1900], Müller Miksáné Takáts Laura őrnagy özvegye [sz. Grác, 1864], Stettner Erzsébet [sz. Sátor-

hely, 1925], Schwahofer József kőműves [sz. Kőszeg, 1868], Schwahofer Józsefné sz. Mayer Mária [sz. Kőszeg, 1900], Schweiger Henrik ny. m. tisztviselő [sz. Rótfalva (Rattersdorf), 1870], Schweiger Henrikné sz. Gelles Mária [sz. Bécs, 1883])
Sándor Ernőné

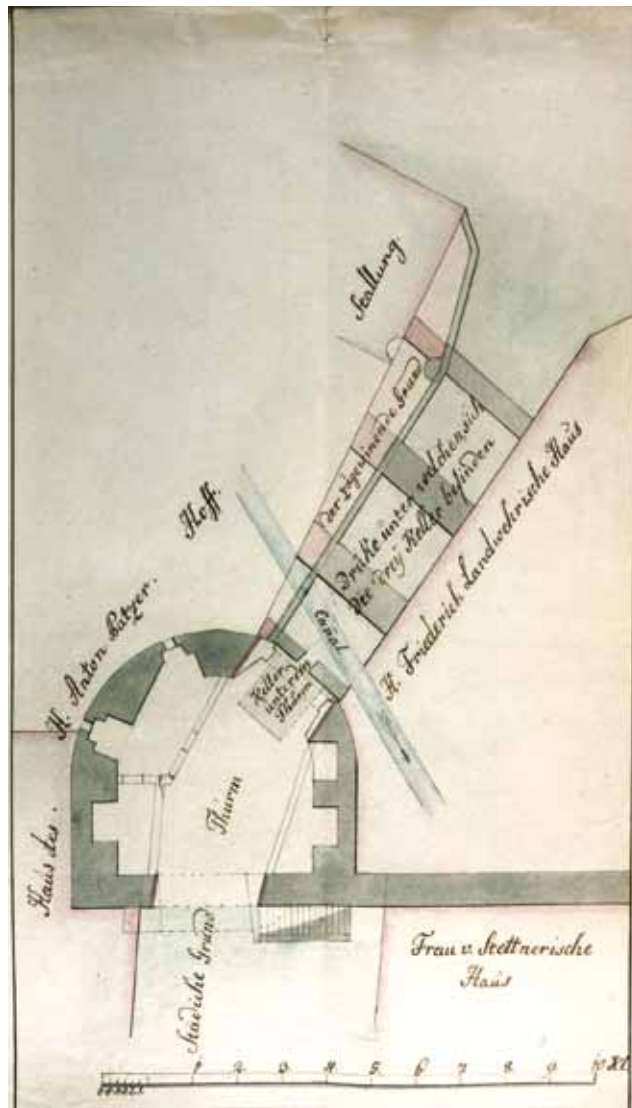
1952

Történet, építéstörténet

A 15. század elején csupán a széles telek északi oldalát építették be. Az egymás mögötti három helyiségből álló lakóházat az akkor már meglévő, s minden bizonnyal lőréses gyilokjáróval megépített városfalnak támasztották. Az épület közvetlen közelében állt a város középkori Felsőkapu tornya, más néven az Ausztriai kapu, amelyről először Paolo Giovio (Paulus Iovius) tudósított az 1532. évi török hadjáratról készült leírásában. A harcok idején a torony súlyosan megrongálódott. Feltételezett teljes újjáépítésére 1548–1549-ben került sor. Valószínű, hogy nem egyedül az északi védmű, hanem a körülötte húzódó városfalszakaszok is megsérülhettek. Ebben az esetben számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy közvetlenül az épület északi fala mellett fennmaradt gyilokjárós városfalszakasz szintén 16. századi eredetű.

Mivel a falszöveget vizsgálatáról kutatási dokumentáció nem készült, csupán a megőrzött fotókról leolvasható jelenségekre támaszkodhatunk. Ezek nem adnak választ arra a kérdésre, hogy a kaputorony 1836. évi lebontásakor az elvésett, majd téglákkal kiegészített városfal csonkjának alsó szakasza milyen kapcsolatban volt a szóban forgó lakóépület homlokzati falával, de arra sem, hogy milyen korúak az utólag befalazott gyilokjáró déli szegélyében megfigyelhető, javításnak látszó téglák. Mindenesetre egyértelmű, hogy a ház úgy épült a jelenleg is látható városfal vagy elődje mellé, hogy a védelmi szempontból fontos és a kaputoronnyal bizonyára összefüggésben lévő gyilokjárót szabadon hagyta, használatát nem korlátozta. A Felsőkapuról 1826-ban készített rajzszorozat tanúsága szerint a torony keleti belső szakasza előtt, amelynek helye megegyezik a mai Rájnis utca 12. szabadon álló déli falával, lépcső vezetett fel a gyilokjáróra, amely akkor még azon túl, hogy közvetlen összeköttetésben lehetett a kaputorony felső szintjével, végig is futott előtte, tovább a vár irányába (8. kép).

A 15. század elején épült, egytraktusos lakóház a csupán 2 méterre a földbe süllyesztett, síkmennyezetes, földszinti préház és a mintegy 40 cm-rel mélyebb hátsó pince fölött három egymás mögötti helyiséget tartalmazott. A préházba az utcáról lehetett bemenni. Az 1979. évi helyreállítás előtt készült fényképeken jól látható, hogy a kőkeretes, gótikus ajtó helyén koráb-

8. kép A Felsőkapu-torony alaprajza a környező házakkal. Szignó nélkül [Karl Schubert], 1826 (VaML KFL)

ban egy nála szélesebb, lapos terméskövekből rakott áthidalóval rendelkező bejárat volt (9. kép). A két gótikus résablak azonban még az első periódusból maradt ránk.

Az ún. cáki kőből, a közeli hegységből származó palás kőzetből rakott, egységesnek tűnő utcai fal már kezdetben kétszintesre épült, felső nyílásairól sajnos a későbbi átalakítások miatt semmit sem tudunk. A lakótér középkori eredetű beosztása alapján feltételezhető, hogy a felső szint két utcai helyisége közötti osztófal egy az akkor még síkmennyezetes utcai alsó teret tagoló, kő hevederívre támaszkodott, s ezért kezdetben a préház is két szakaszból állt, amelyhez kb. 40 cm-rel mélyebben csatlakozott a hátsó pince. Ha így volt is, a hevederek egykori helyét a falfpillérekre támaszkodó, későbbi téglalobozatok ma már eltakarják. A déli homlokzat mellett az udvar irányából induló, külső lépcső vezetett a pitvarba, ahonnan északi irányban konyha, az utca felé a bizonyára gerendás famennyezettel fedett szoba, hátrafelé pedig a (lakó?)

9. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A gótikus pincelejáró a terméskő falszövetben látható korábbi bejárat nyomával (Hulyák Anna felvétele, 1978; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

10. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az egykori zárterkélyt tartó kőkonzol feltárt maradványa a déli rész homlokzatán (Hulyák Anna felvétele, 1978; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

kamra nyílt. A lépcső elhelyezése a későbbi bővítést követően sem változott.

A hasonlóképpen terméskőből épített, szélső déli traktus feltételezhetően ugyancsak a 15. századból maradt ránk. A falkutatás során feltárt kőkonzolok maradványai (10. kép) arról tanúskodnak, hogy az utcai homlokzat szélső déli tengelyét egy kb. 3,25 méter magas és 2,2 méter széles, késő középkori (16. századi) zárt erkély gazdagította, amelynek csupán körvonalait ismerjük, részletformáit sajnos nem. A konzolok fölött, a falszövetben feltárt fagerendák a falsík-

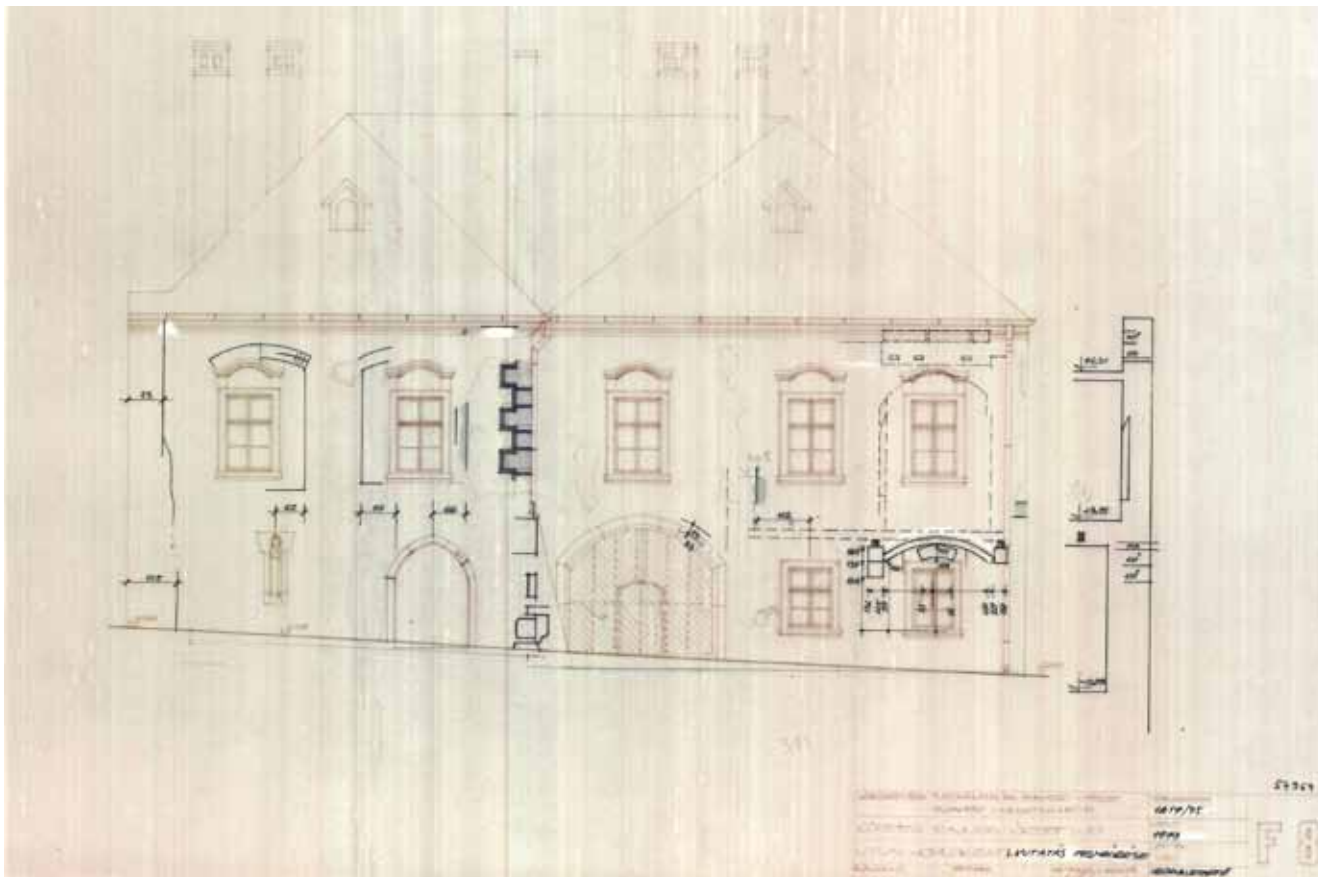
ból kiugró erkélyt tartó szerkezet maradványai. Valószínűleg szintén az erkély egykori szerkezetéből maradtak fenn a homlokzat párkánymagasságában egyedül itt meglévő, 22 cm vastag, levésett felületű kőelemek, amelyek alatt a falazaton keresztben végighúzott deszkák is megfigyelhetők voltak. Ezek az építészeti megoldások egykor a falsíkból kiugró, zárt erkély lefedéséhez tartoztak.

A már álló két házról – az 1570-et megelőző időszak írott forrásainak hiánya miatt – sajnos nagyon keveset tudunk. Lehetséges, hogy mindkét emeletes épület egyetlen, a többinél szélesebb telken állt és közös tulajdonban volt, de az is, hogy a beépítetlen közbülső szakasz egy olyan szűkebb utcácskával azonosítható, amely mindkét ingatlant szolgálta, s amely hátrafelé talán összeköttetésben lehetett valamelyik másik, kisebb hátsó közszel. A házak középkori magasságát pontosan nem lehet megállapítani, a fényképek alapján az egységesnek látszó terméskő falszövet azonban mindkét oldalon szinte a megtartott barokk párkányig követhető, tehát aligha voltak alacsonyabbak, mint most, különösen a déli épület, amelynek kőelemei a barokk párkány mögött ma is a helyükön vannak.

A 16. század első felében, feltételezhetően azonban már a török ostrom után, az addig önálló két lakóház egy kézbe került, és a korábban nyitott közlekedőt kerítésfallal rekesztették le az utca irányából. Talán eredetileg ennek része volt a jelenlegi helyén utólagos, már egy későbbi boltozattal megépült kapualjjal egyidős, kőkeretes utcai bejárat. Az élszedett elemekből összeillesztett, szegmensíves záródású, késő gótikus kapukeret formai szempontból nem áll messze a jelenlegi csúcsíves északi présházbejárattól, talán azonos időből származnak. Sajnos ma már nincs nyoma annak a festésnek, amelyet a kőkeretek körül 1977–1978-ban megtaláltak.

A Kőszegen fennmaradt első telekkönyv szerint 1570-ben *Markó István* lakóháza állt ezen a telken. Markó István Markó Bálint rokona volt, vagy oldal-, vagy egyenes ági leszármazottként. Annak a Markó Bálintnak, aki 1532-ben a 12 esküdt tagjaként fertálymesteri feladatot is kapott a török elleni védelemben. Felesége Forintos Margit, Forintos Mátyás szenátor, Jurisics Miklós tűzmesterének leánya volt. Ugyanebben az évben itt lakott Szabó Benedek is, aki felesége révén a Markó család rokonságához tartozott. Markó Máté és Sebestyén után szőlőbirtokot örökölt.

Az adójegyzékek hiánya miatt sajnos nem tudjuk pontosan, mikor került az épület a város vezetésében is komoly szerepet játszó, tekintélyes Inckhoferek birtokába. Az Inckhofer család tagjai 1562-től tűnnek fel a kőszegi forrásokban azon tőzsércsaládok egyikeként, akik a nyugati piacokra irányuló marhakereskedelemből gazdagodtak meg. Kőszeg 1547-től kapott erre uralkodói szabadalmakat, ennek tudatában több

11. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A teljes utcai homlokzat a kutatási eredmények feltüntetésével (Hulyák Anna felmérése, 1970, 1979; KÖH, Tervtár)

kereskedőfamília vállalta a kőszegi letelepedést. Az 1568-ban felállított, kőszegi kétkamarás önkormányzati rendszerben már tanácsnokok, majd a csúcsra értek. Mathe Inckhofer 1568-ban és 1570-ben, Erhardt Inckhofer 1574–1575-ben lett Kőszeg városbírája. Azután az 1575-ben felállított önálló, kőszegi városkapitányi hivatal élére választották, s ezt a posztot meg is tartotta 1600-ig. Fiának, Hans Inckhofernek 1611-ből ismerjük egy elvetélt kísérletét, hogy megszerezze a kőszegi városkapitányi hivatalt. Némethy Gergely, Bocskai István dunántúli hadainak főkapitánya 1605. június 12-én Sopron alatti táborából hűséges szolgálataiért Hans Inckhofernek ajándékozta testvére, a császárpárti *Philipp Inckhofer* házáat, egy nappal később pedig Nádasdy II. Tamást utasította a beiktatásra. II. Rudolf császár a Bocskai-pártivá vált Nádasdy Tamástól elvonta a kőszegi uradalom zálogát, majd annak kezelését 1606–1609 között Philipp Inckhofernek, a császári udvar Kőszegen élő egyik hadiszállítójának adta. Philipp Inckhofer tehát udvari tisztségviselő volt. Elképzelhető, hogy ebben a három évben beköltözött a házával éppen szemközt emelkedő várba. Nádasdy Tamás 1609-ben annak fejében tért vissza a császár hűségére, hogy az uradalom zálogát is visszakapja. Philipp Inckhofer ebben az esztendőben halt meg, belvárosi háztulajdona újra az Inckhofer család kezére került.

Az Inckhoferekkel feltételezhetően rokonságban álló, 1607–1621 között, majd 1623-ban ismételtelen belső tanácsnok *Hostóti Mihály* 1609. évi jelenléte nem mond ellent annak a ténynek, hogy a ház még 1611-ben is Philipp Inckhofer örökösei nevében szerepel. Az 1610-es évek végéről fennmaradt néhány adat szerint az épületről ekkor már valamiféleképpen a város rendelkezett. 1619. augusztus 28-án a számadáskönyvek szerint az Inckhofer-féle ház előtti, elpusztult szőlőkarók pótlására 1 forint 90 krajcárt fizettek, még ugyanebben az évben az üvegesnek 80 krajcárt. Egy 1620. április 7-i bejegyzés szerint Dauchner, Grünwald és Veit Pammer urak az Inckhofer-féle ház nagy pincéjének egy évtizeden keresztül történő, s 1619. június 5-ig tartó használatáért 5 forintot fizettek a városnak, Ámering (?) pedig azért a szobáért, amelyben szintén egy egész évtizeden át lakott, 4 forint 80 krajcárt. 1625-től az épületben eleinte *Feltscher Ádám* asztalos, majd továbbra is a Hostóti család, 1631-ben *Hostóti János* élt, aki 1626 és 1628, majd 1632 és 1633 között Kőszeg városbírája volt. Ez idő tájt városbíróként és titkos tanácsnokként ő tárgyalt Bécsben a protestáns templomok felszámolási kísérlete ügyében az Alsó-Ausztriai Kormányzóséggel. 1629-ben, 1631-ben, valamint 1634-ben a hivatalt viselő városbírák magukkal vitték Bécsbe a város ügyeit képviselendő. 1634 szeptemberében bekövetkezett halálakor érdemeit külön méltat-

12. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A városfal külső oldalában a 18. század első felében késő reneszánsz keretek másodlagos felhasználásával nyitott ablakok (Söptei Imre felvétele, 2010)

13. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. 17. század végi nyílást keretelő függőleges vakolatdíszítés töredéke az utcai homlokzaton (Hulyák Anna felvétele, 1978; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

ták. Az 1634-es pestisben nem csupán ő maga halt meg, hanem két fia is. A harmadik 1639-ben követte őket. Végrendelethez tudjuk, hogy ebben az épületben élt, amelyet fiatalabb gyermekeire hagyott. Apjától, Hostóti Jakabtól öröklött másik belvárosi házának (Rájnis u. 5.) alsó részét részben első feleségétől származó, legidősebb fia: István, felső részét pedig a sorban következő János örökölte, akinek halála miatt az 1640-es évek elején már az egész ingatlan az apjához hasonlóan városbíróvá vált Hostóti István kezében volt.

Egyik életben maradt kisebbik fia a lakóházat több mint húsz éven át birtokló *Hostóti II. Mihály*, 1639-től belső tanácsnok, akit mindössze néhány évre (1669–1775 között) vált fel *Somogyi András* szenátor és titkos tanácsnok, aki a nagy tekintélyű Pammer és Herpius családokkal állt rokonságban. 1663 és 1671 között az ő kezében volt Kőszeg egyik legpatinásabb épülete, a ma Sgraffitós-háznak nevezett épület is. (Jurisics tér 7.) 1675-ben még az evangélikus felekezet tagja, 1676-tól azonban a katolikus szenátorok között találni. 1678-ban szántóföldet ajánlott fel a Kőszegre telepített jezsuita rendnek. Egészen 1674-ig tulajdonosa volt a kőszegi Arany Strucc vendégfogadónak, amelyet 1661-ben vásárolt meg Hans Christoph Herpius patikus feleségétől, Barbarától. A Wesselényi-féle összeesküvés első szakaszában, 1665 és 1667 között az ő tulajdonában lévő Arany Strucc fogadóban találkoztak az összeesküvés vezetői, illetve megbízottai. A vendéglős számláit pedig a város fizette ki. Kőszeg ezért az összeesküvés leleplezése és a véres megtorlás után súlyos büntetésben részesült. Maga Somogyi András közéleti pozícióinak megtartása érdekében tért át a katolikus vallásra. Halálát az egyházi anyakönyvek 1685-re teszik. Tőle fia, *Somogyi Gáspár* örökölte a lakóházat.

A 17. század második felére, végére keltezhető építkezések, amelyek a Hostóti-Somogyi család tulajdonlása idejére tehető, bizonyára érintették a belső terek kialakítását is, részletes kutatási eredmények híján azonban csupán a külső, utcai felületek átalakításai említhetők. Az északi traktus utcai homlokzatának kutatásakor – a fennmaradt felmérési rajzok és fényképek tanúsága alapján – kiderült, de az emeleti belső terek ablakfülkéi is mutatják, hogy részben a mai kőkeretes ablakok helyén, részben hozzájuk képest kissé eltolva – ugyanebben a magasságban elhelyezett –, korábbi ablakok voltak (**11. kép**). Ezek azokkal a – 16. század eleje óta a déli zárt erkéllyel együtt élő, késő középkori nyílásrendszer elbontásával létrehozott – 17. századi nagyobb emeleti ablakokkal azonosíthatók, amelyeket mindenhol egyértelműen a meglévő terméskő falazatba törtek. Okkal feltételezhető, hogy a gyilokjáró megszüntetésével később megnagyobbított északi emeleti szoba megvilágítását szolgáló, ma azonban már csak a városfal külső oldaláról

(Rájnis utca 12.) tanulmányozható, másodlagos beépítésű, reneszánsz profilozású nyíláskeretek (12. kép) egykor hasonló korú s nyilván ebbe az épületbe készült ablakokhoz tartoztak. Az északi épületrész homlokzatának sarkán megmaradt bekarcolt, festett sarokarmírozást hordozó vakolaton jól megfigyelhető egy talán ilyen kőkeretet kísérő, függőleges, festett architektúra töredéke is (13. kép). Arról a feltevésről, hogy ebben az építési periódusban a felületdíszítés a teljes homlokzatra kiterjedt, egy a déli tömeg külső felületén fennmaradt, azonos módon festett nyíláskeret tanúskodik. Nehezen értelmezhető a fűrészfogas beépítés adta, keskeny déli homlokzatszakaszon bemutatott emeleti sávozás, amelyet a kutatási rajz és fénykép nem igazol. Helyette mintha egy világos színűre festett, bekarcolt övpárkány, egy sarokarmírozás, valamint egy vakolattükör nyomai lennének megfigyelhetők. A Rájnis utca 8. és 10. között egykor keskeny köz húzódott, amelyet az utca felől később beépítettek. Ez a magyarázata annak, hogy a szomszédos ház homlokzati fala ma kissé ráül az itteni ablaknyílásokra.

Az anyakönyvi adatok arra utalnak, hogy *Szeidrich János* Somogyi Gáspár özvegyével, Judittal lépett házasságra 1695. szeptember 29-én, s nyilván így lett a ház birtokosa is. Ezt követően 1696. március 20-án tette le a kőszegi polgáresküt. Leányukat Simon Mihályhoz adták nőül, akinek apja a Batthyányak őribányai (ma: Bergwerk, Burgenland, Ausztira) jószágkormányzója volt. Háza 1729 és 1738 között a belváros 6. tizedében állt. (Chernel utca 2.) 1702-től *Szeidrich özvegye* szobákat adott ki lakóknak, hogy fenn tudja tartani a házat. 1727–1729-ig Mercz Mihálylyal a tulajdonjogon is megosztottak. *Mercz Mihály* kőszegi fiúként tette le a polgáresküt 1714. január 19-én. Apja feltehetően az a Mercz János volt, aki 1653-ban lett kőszegi polgár. Az anyakönyvek szerint a Mercz család valamennyi tagja a lutheránus vallást követte. Egy 1736. március 16-i bejegyzés szerint Mercz Mihály vendégfogadóként működött, akinek idegen borok forgalmazásáért – lutheránus létére – 50 ft büntetést kellett felajánlani a Kálvária-templomra. 1737–1739 között a 100 tagú városi választópolgárságban az evangélikusokat képviselte. 1740 és 1742 között ugyanezen felekezet tagjaként már a külső tanácsban kapott szenátori pozíciót. 1743. január 20-án halt meg.

Somogyi György egyike Somogyi Gáspár és Judit asszony négy gyermekének, akit 1689-ben János Györgynek kereszteltek. Feleségét 1721-ben büntették meg kulcsárja miatt, aki nem a vendégfogadónak értékesítette borát. A pénzösszeget egy Hoffmann nevű kezes tette le, mert a Somogyi és Hoffmann család rokonok között állt. Egy házasságlevél tanúsága szerint Hoffmann János borbélymesterről lehetett szó. Az ő leányát Christoph Mueszer Sophia nevű leányának fia vette el feleségül. Christoph Mueszer Kőszeg egyik

14. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az épület (23. szám) és a hozzá tartozó telek az 1838/1939. évi telekkönyvi térképen (VMK)

leggazdagabb kereskedője volt. 1706 novemberében részt vett abban a városi küldöttségben, amely kiharcolta Kőszeg semlegességét. A Somogyi–Mueszer–Hoffmann rokonság a város akkor legerősebb érdekcsoportját jelentette. Somogyi György és anyja, *Szeidrich János* özvegye 1736–1737-ben osztottak a ház tulajdonjogán.

Mivel az 1700. január 30-án a belvárosban pusztító hatalmas tűzvész Simon Jánosnéak a mai Rájnis utca 4. számú telken álló, hátulsó épületében támadt, s ennek közvetlen szomszédjára, az akkori magyar parókia épületére (Rájnis utca 6.) is áterjedt, amely olyan súlyosan megrongálódott, hogy ezután hosszabb ideig üresen állt, feltételezhető, hogy a csupán két telekkel feljebb található *Szeidrich-ház* szintén komolyan megsérülhetett. További károk keletkezhetek az 1709., 1710., valamint az 1720. évi tűzesetek idején. Ezt követően a lakóházat jelentős mértékben átépítették.

Az utcai homlokzatokon egységesen megtalálható szalagtagos, kőkeretes ablakok a belső boltozással egy időben, a 18. század első felében már egy barokk homlokzati architektúra részeként jelentek meg. A fényképek szerint másodlagos helyzetű, talán faragott követet is magába foglaló déli saroktámpillérre a présház és a pince ekkor újonnan készült belső boltozatának

15. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A lebontott északi melléképületek (Hulyák Anna felvétele, 1977; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

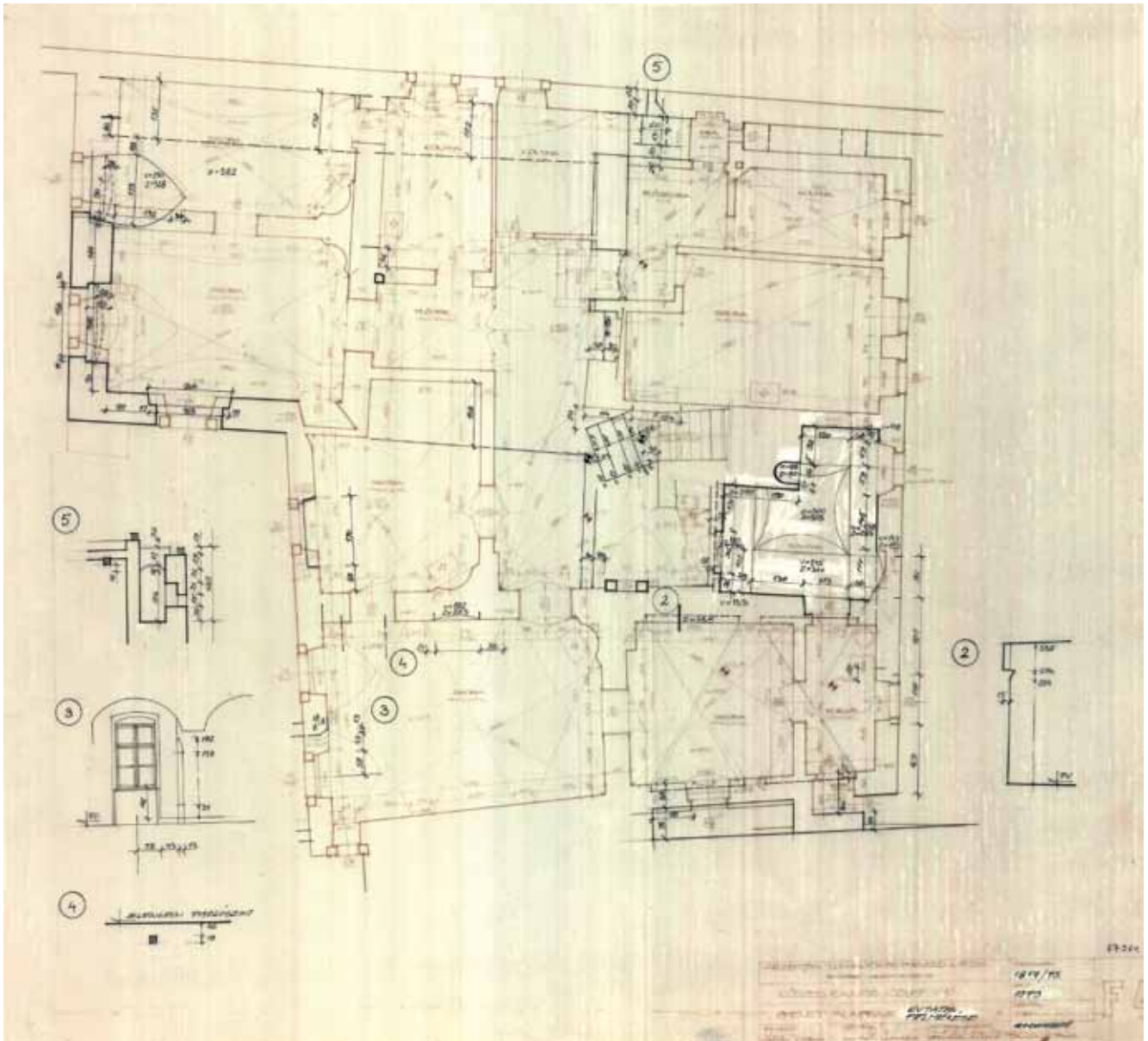
16. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az utcai homlokzat északi szakasza délről az 1930–1940-es években (KÖH, Fotótár)

megtámasztása miatt lehetett szükség. A déli traktus eredetileg két, később három egymás mögötti helyiségebe a kapualj felől a 18. században csupán a ma is meglévő kőkeretes ajtó vezetett. Vele egykorúak lehetnek az oldalfalaknál újabb, csúcsíves fiókokkal megnyitott dongaboltozatok. Az emeleten hasonlóképpen boltozott szobákat hoztak létre.

A lakóház külső-belső képét barokk stílusban átformáló építetöt vagy Somogyi Györgyben, vagy a hosszú ideig (1738–1780) itt élő Stettner Mihály szenátorban keressük. Mindenesre 1737-ben és 1743-ban az épületet a legelőkelőbb 1. házosztályba sorolták. 1776-ban a ház nagysága 203 5/12-ed bécsi öl, a hozzá tartozó kert területe pedig 82 2/12-ed – 51 2/12-ed öl volt. *Stettner Mihály* (1714–1780) Somogyi György leányát, Juditot vette feleségül. A ház tehát házasság révén került a német nyelvi közegből, saját hagyományuk szerint a svájci Freiburgból Magyarországra érkezett Stettner családdhoz. A nemesi címet 1697-ben megszerző Pál Máriafalván (ma: Mariasdorf, Burgenland, Ausztria) a Batthyány-család tisztartójaként működött. Mihály, aki családjában a 10. gyermekként jött világra, felesége révén jutott a Somogyi vagyon túlnyomó részéhez, amelybe ekkor már beletartozott a Fehér Ló vendégfogadó is, valamint egy a Gyöngyösön járó malom és jelentős szőlőterületek stb. Stettner Mihálytól 1739. április 25-én megtagadták a polgárjogot, mert protestáns létére nem volt hajlandó letenni a katolikus decretális esküt. Később szenátor lett, akinek dominus megszólítás járt. 1766-ban az adójegyzék nemes emberként tünteti fel.

Halála után (1780) *özvegye*, *Somogyi Judit* adózott a ház után, akinek neve azonban egyes források hiánya miatt csak 1791-től kimutatható az adólajstromokban. Az apa keresztnévét viselő *Stettner Mihály II.* (1754–1806) csak 1796/97-ben jelenik meg az adóösszeírásokban. Ennek okaként feltételezhető, hogy a családtörténet szerint jogi tanulmányainak befejeztével a gróf Széchényi családnál titkároskodott. Hazaköltözve azután ő is elérte a város vezetésében a belső tanács szenatori tisztségét. Neve ugyanakkor a Dunántúli Kerületi Tábla hivatalnokai között is felbukkant, 1779-ben mint egyetlen fizetéses ügyvéd, az úgynevezett szegények ügyvédje kapott kinevezést. Legnevezetesebb lakója az 1800-as évek elején a kerületi táblánál bíráskodó gróf Széchényi Lajos, Széchényi István testvére volt, aki egy időben Kőszeg város királyi biztosi tisztségét is betöltötte.

Stettner Mihály II. elhunytával a háztartást több évtizeden keresztül *özvegye*, a győri polgárcsalád lányaként Kőszegre került *Ráth Krisztina* (†1845) vitte. A családi jövedelmet több lakó befogadásával egészítette ki. Az 1830-as és 1840-es években azonban főként családtagok lakták a házat: Stettner Károly ügyvéd (Stettner Katalin férje), a tulajdonos fia: Vilmos táblai jegyző és Joseph Russ nyugalmazott őrnagy, Stettner Judit férje. A telekkönyv tanúsága szerint 1838-ban a 23. számú házhoz tartozó telek utcai és belső szélessége: 4 5/12 45 1/12, illetve 10 7/12 8 6/12, hossza: 3 és 15 4/12 bécsi öl méretűek, a ház területe 239 négyszögöl volt. A hozzá tartozó 139 négyszögöl nagyságú kert szélességét pedig 8 6/12 és 6 1/12, illetve 10 10/12 és 8 4/12, hosszát 11 és 14 6/12 bécsi ölben adták meg

17. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az emeleti alaprajz a kutatási eredmények feltüntetésével (Hulyák Anna felmérése, 1970, 1979; KÖH, Tervtár)

(**14. kép**). Az épület területének megnövekedése valójában egy kisebb, alul-felül mindössze egyetlen helyiséget tartalmazó, emeletes déli toldalékot jelentett. A telek északi szélén húzódó, a városfal belső oldalának támasztott, földszintes melléképületek már bizonyára korábban is álltak (**15. kép**). Az oldalszárny magasabb, első részében valószínűleg laktak, s csupán hátrébb kaphattak helyet olyan nélkülözhetetlen funkciók, mint az istálló, a kocsiszín, különböző raktárak stb.

A 18. század legvégén, a 19. század elején az egyszerű, simított övpárkányt a háromrészes főpárkánnyal összekötő, a hőbörcsös külső felületet az emeleten tagoló függőleges lizénák alkalmazásával alakult ki a homlokzatok 1963 előtti, csupán fényképekről ismert képe (**16. kép**). A korábbi szalagtagos kőkeretes ablakokat vakolatból húzott, íves szemöldökdíszekkel

és kötényekkel egészítették ki. Vagy ebben a periódusban, vagy még korábban – a présház korábbi utcai bejáratának befalazásában – az északi résablak mintájára egy hasonló nyílást hoztak létre. A korábbi kőkeretekbe utólag behelyezett, a külső szárnyat kiemelhető zsalugáttal helyettesítő, kétrétegű, ki-benyíló, latin kereszt osztású ablakok feltételezhetően ebből az időszakból származnak, vagy alig későbbiek. Fontos változást jelentett, hogy a gyilokjáró területét is az utcai lakoszobához csatolva, annak területét megtoldották, s ugyanakkor egy merőleges válaszfalal kettéosztották (**17. kép**). Az északi szoba jobb megvilágítása érdekében két új ablakot törtek a városfalba, amelyhez reneszánsz stílusú, függőleges szárköveket is felhasználtak. Az a tény, hogy ezeket együtt alkalmazták különböző tagozatokkal faragott, barokk szemöldökdarabokkal, talán arra utal, hogy a nyíláskereteket nem

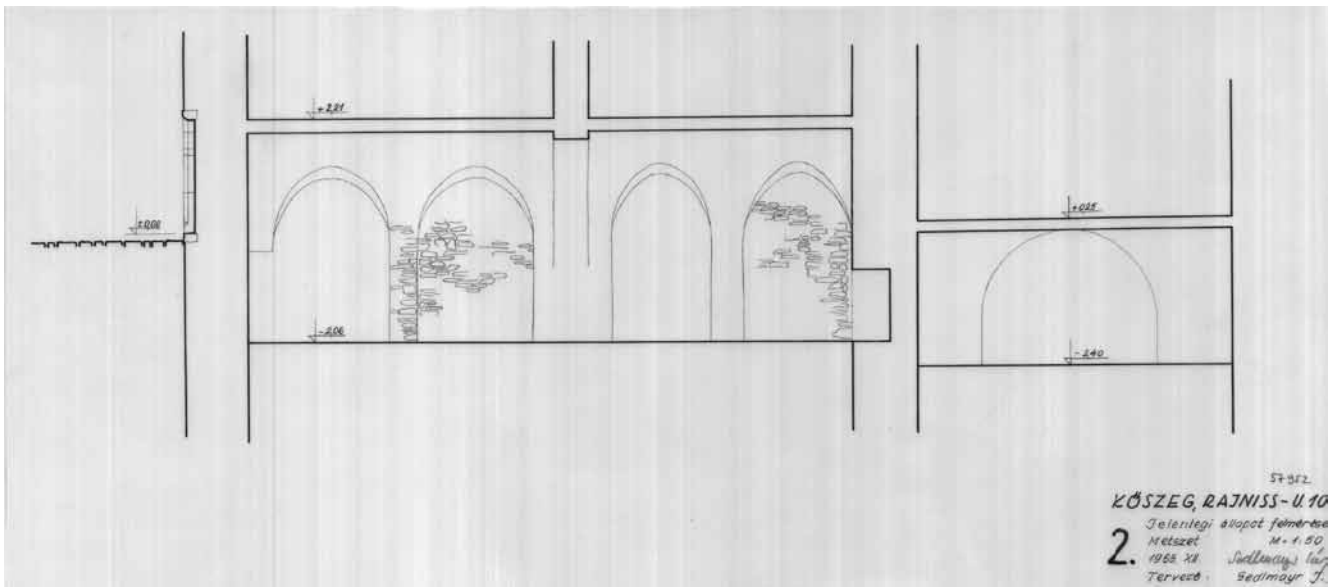
18. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. Az utcai homlokzat részlete az 1963. évi helyreállítást követően (Hulyák Anna felvétele, 1977; KÖH, MKDK Topográfiai Osztály)

frissen bontották ki a falból. Legalábbis semmiképpen sem az utcai homlokzatról, ahol már a 18. század első fele óta használták az akkor beépített és máig meglévő kőkeretes ablakokat. A tulajdonos a kényelmi szempontokat is szem előtt tartotta. Az új falazatokkal együtt, a sarkokba kívülről fűthető, íves kályhafülkék készültek, amelyekben henger alakú cserépkályhák állhattak. Hasonló kályhafülke fényképét ismerjük a már említett, szintén ebben a periódusban épült, sajnos ma már nem álló, kétszintes déli toldalék emeletéről (21. kép).

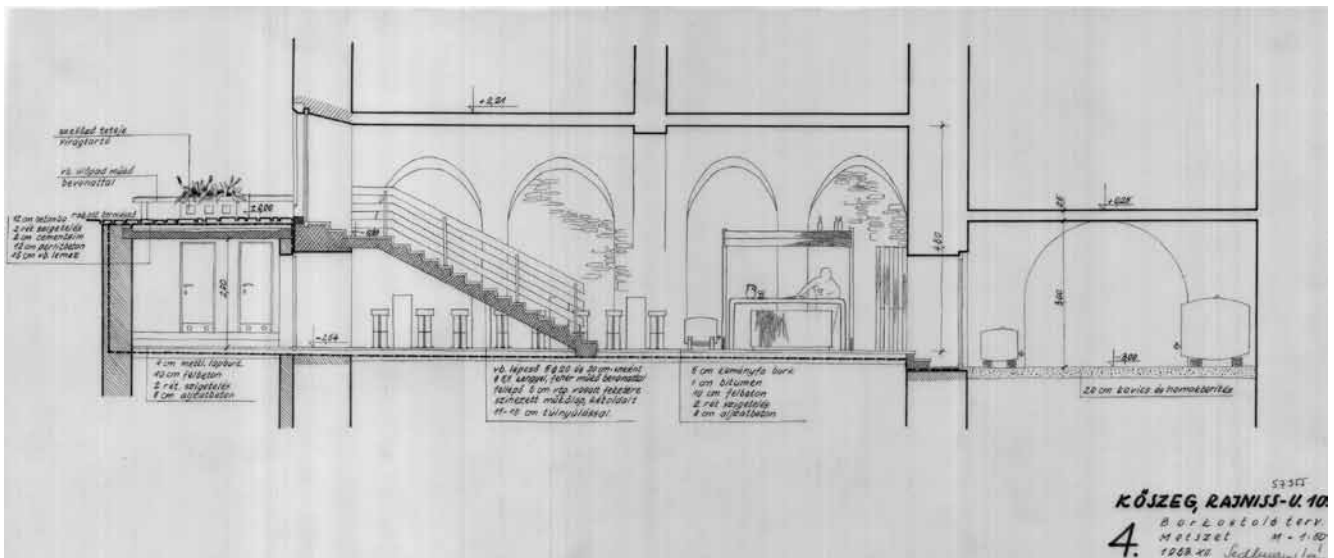
Az 1848-as összeírásban az özvegy fia, *Stettner Vilmos* (1802–1893), aki lakóként már korábban feltűnt, szerepel tulajdonosként. Követve a család hagyományait, jogot végzett Pozsonyban, azonban nem a vá-

rosi adminisztrációban helyezkedett el, hanem a Dunántúli Kerületi Tábla hivatalnokai közé vetette fel magát 1822-ben. 1836-tól kancellistaként tüntetik fel a jegyzékek. A Tábla 1849-ben történt feloszlása után a helybeli járásbírósnál írnokoskodott, ezután gazdálkodóként birtokait igazgatta. 1852-ben özvegyen lakott a házban, az 1850-ben meghalt Schneller Karolintól született hét gyermeke (Gyula, Ottó, Jenő, Gusztáv, Amália, Rozina, Henrietta) és egy szolgáló társaságában. Az alkotmányosság rövid visszaállítása idején, 1861 elején városi tanácsossá választották, mely posztról azonban még az ősszel lemondott.

1893-ban a leánygyermekek (*Stettner Amália, Rozina és Henrietta*) örökölték a házat. 1905-ben Amália részét a testvéreire hagyományozta. 1926-ban két évre egye-

19. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A pince kelet–nyugati irányú metszete (Sedlmayr János felmérése, 1963; KÖH, Tervtár)

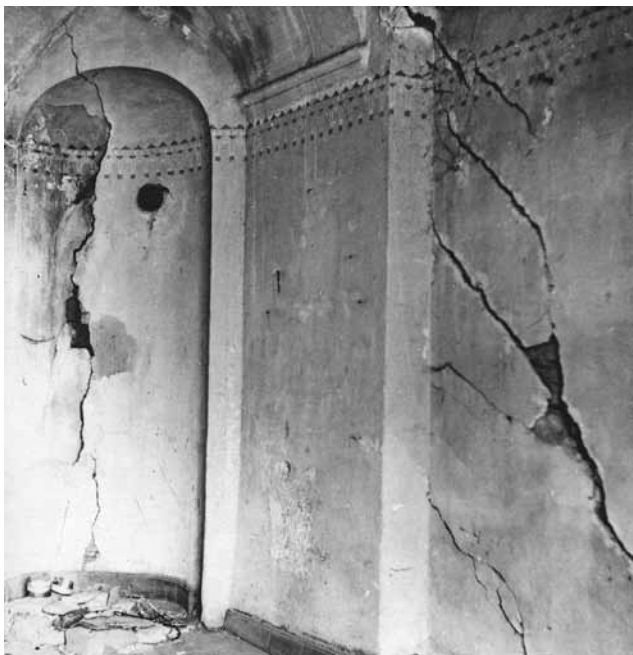
20. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A pincébe tervezett borozó kelet–nyugati irányú metszete (Sedlmayr János terve, 1963; KÖH, Tervtár)

dül maradt Henrietta, mert Rozina (Beyer János evangélikus középiskolai tanár felesége) is meghalt. Az ő tulajdonjoga gyermekeire (dr. Beyer János, Beyer Jenő, Beyer Teofil) szállt még ugyanazon évben. Teofil részét a testvérek váltották meg 1926 novemberében, majd az 1930-as években dr. Beyer János orvos-ezredes lakott itt távolról rokon feleségével, Stettner Elzával.

Az emeleten fennmaradt, nagyméretű, kétszárnyú, táblás ajtó jelenléte és a már említett déli toldalék emeleti szobájában lefényképezett díszítőfestés (21. kép) utalnak arra, hogy kisebb átalakítások a 20. század első harmadában is történtek.

A ház 1952-ben, az államosításkor 9 szobából állt, a tulajdonos lakásán kívül 7 bérlemény volt benne.

1963-ban az OMF – Sedlmayr János építész irányításával – homlokzat-helyreállítási munkákat végzett. A kutatás és dokumentálás nélküli, az újkori rétegeket nem kímélő, túlzott mértékű vakolatverés során – az említett, újabb résablak helyén – előkerült az egykori présházba nyíló, 15. századi, csúcsíves ajtó. Bár ekkor még megtartották az ablakok fölötti íves barokk szemöldökdíszeket, az emelet lizénás architektúrájának eltüntetése az épület középkori külső megjelenését célozta. A kőkeretes középkori nyílásokat – az oldalhomlokzat sarkában a csatorna által eltakart, hasonló résablakkal együtt – egységes homlokzati rendszerben mutatták be. Az új vakolat felhordása során – kihagyott foltokban – láthatóvá tették a különböző korszakokból véletlenszerűen

21. kép Kőszeg, Rájnis utca 10. A lebontott déli udvari épületrész emeleti belső terének sarka kályhafülkével (1951 és 1963 között készült felvétel, KÖH, Fotótár)

fennmaradt, régebbi felületdíszítéseket (**18. kép**). Az északi traktus sgraffito-technikával készült, festett sarokarmírozásán kívül azonban az elszórt részletek összefüggései értelmezhetetlenek maradtak. Ugyanakkor a nagy pincében, ha nem is pontosan a tervnek (**19–20. kép**) megfelelően, de létrejött a máig működő borozó. Rossz statikai állapota miatt – még korábban – lebontották azt a 18. század végi, 19. század eleji emeletes, déli toldalékot, amelyben – néhány fennmaradt felvétel tanúsága szerint – íves kályhafülke és 20. század eleji festett párkány volt (**21. kép**).

1970-ben Hulyák Anna (VÁTI) immár a teljes épület felújítására készíthetett új tervet, amelyben a földszinti és a három emeleti lakás kialakítása mellett nagy hangsúly esett a pinceborozónak a Sedlmayr-féle terv szerinti megvalósítására. A munkálatokra azonban csupán néhány évvel később került sor.

Időközben megfogalmazódott az igény a még meglévő, különböző korú építészeti jelenségek előzetes feltárására. 1977–1978-ban Dercsényi Balázs művészettörténész (OMF) falkutatásokat végzett az épület külső felületein és belső tereiben. A kutatási eredmények dokumentálása és publikálása ugyan sajnos nem történt meg, de a kutató építési naplóbejegyzései, valamint a munkálatok közben Hulyák Anna által készített és megőrzött fényképek sok fontos részletre rávilágítanak. Fenti következtetéseink jó része ezeken alapul. Tudjuk azt is, hogy újabb díszes vakolatrétegeket ekkor már – annak ellenére, hogy ismét leverték az előző évtizedben felhordott vakolatot – nem találtak. Az építész azonban saját 1970. évi felmérésébe szerkesztve az előkerült jelenségeket, megkísérelte legalább rajzban

rögzíteni, s egy belső metszettel együtt láttatni azokat (**11. kép**). A kutatás eredményeinek rövid leírása ugyancsak egyedül a tervdokumentáció műleírásában olvasható. Az építési naplórészletekből, a fényképekből, a rajzokból és az írásos összefoglalóból együttesen derül ki, mit is talált a kutató. A legfontosabb talán az északi várfal gyilokjárója volt, valamint a déli utcai homlokzatszakaszon feltárt egykori zárt erkély, illetve ide és az udvarra néző korábbi nyílások (**11., 17. kép**). Lehetővé vált a felmenő falazatok és a boltozatok, továbbá a belső válaszfalak periodizálása is.

A kutatás befejezése után Hulyák Anna 1979-ben átalakította korábbi tervét, amelynek alapján 1980–1981-ben, az OMF helyi kivitelezésében megvalósult a teljes helyreállítás. A homlokzatok az eredeti részletek megőrzése és láttatása révén – különböző korú építészeti formákhoz igazodó, egységes vakolattal – harmonikus megjelenésűvé váltak. Áldozatul estek azonban a késő barokk, íves szemöldökűk. A pince járószintjét az eredetire süllyesztették vissza, megnyitották a gótikus utcai bejáratot, és kissé átalakítva felhasználták a kapualjból a hátsó pincetérbe vezető lejáratot. A földszinten, a kapualjtól délre önálló megközelítésű különtermet, illetve szociális célú helyiségeket hoztak létre. Ehhez egy a termeskő falszövetben másodlagosan ugyan, de már régebben kialakított ajtónyílást használtak fel, ugyanis a 19. század eleji, kőkeretes ajtó mögötti, boltozott térbe került végül a borozóhoz tartozó WC-csoport, amelyet az építész egyébként – megvalósítva Sedlmayr eredeti ötletét – a pincénél a homlokzat előtti utcaszint alá kívánt elhelyezni (**20. kép**). Dercsényi naplójegyzetéből kiderül, hogy ezen a helyen régészeti feltárás ugyan nem volt, a kutatáskor azonban ástak egy árkot. Ennél többet nem tudunk, csak feltételezzük, hogy az itt húzódó vezetékek akadályozták meg a mellékhelyiségek föld alá süllyesztését.

Az emeleten a dongaboltozat egy szakaszának bontása révén és a városfal belső oldalának visszaépítésével helyreállították a gyilokjárót, ami fölé továbbnyújtották a tetőt. A tetők hajlásszögét megnövelték, új fedélszék készült. A három helyett csak két lakást alakítottak ki. A 18–20. századi, helyenként íves kályhafülkéket is tartalmazó válaszfalak bontásával és az előkerült járószintek bemutatásával a helyreállítás a középkori valamint a korábbi barokk periódusokat szándékozta visszaadni.

Ugyanekkor (1977-ben) – a városfal kiszabadítása és a gyilokjáró megközelítése érdekében – elbontották a telek északi oldalán hátrafelé húzódó, félnyereg-tetővel fedett, két szakaszból álló, földszintes szárnyat, amelyet egyáltalán nem tartottak értékesnek és ezért nem vizsgáltak. Építésének idejét ugyan nem lehet tudni, mégis valószínű, hogy közvetlenül az udvari homlokfalhoz csatlakozó szakasza a 17–18. században már létezett. Erről tanúskodik a városról készült, 1746. évi festményen ábrázolt megoldás is.

A toldaléknak számító épületrészek külső képét egyedül a tervező és a felügyelő (C. Harrach Erzsébet) által készített fotók segítségével ismerjük valamelyest. A nagyobb felületeken hiányzó városfalat természetesen pótolták.

FORRÁSOK

Képi források, ábrázolások, tervrajzok, fényképek

Fogadalmi kegykép. Fancz Bálint, 1746. VMK, ltsz.: K.55.58. Olajfestmény, 86,5 × 145 cm. Alsó szegélyén kronosztichont tartalmazó felirat: „Sacrae Virgini Rötensi Sanctis Vendelino ac Leonardo pecoris lue periclitans urbs Ginsia povet”.

A Rájnis utca északi szakaszának páros oldalát ábrázoló rajz. Somló Jenő, é. n. Balra fönt felirat: „Kőszeg sarkos házai a Rájnis utca kanyarulatában.” In: *Föld és ember*, 9 (1929), 6. Képeslap: VMK, ltsz.: 70.15.9 LXII. 274

*

A pince felmérése, alaprajz, metszet. (2 db) Sedlmayr János, 1963. Felmérési rajzok; fehér pausz, fekete tus; M: 1:50. KÖH Tervtár, rajzok, ltsz.: 57951–57952.

Az utcai homlokzat és a pincében kialakítandó borozó tervrajzai. (7 db) Sedlmayr János, 1963. Tervrajzok; fehér pausz, fekete tus; M: 1:50, 1:10. KÖH Tervtár, rajzok, ltsz.: 57950, 57953–57958.

Felmérési és engedélyezési tervdokumentáció. Hulyák Anna (VÁTI), 1970. KÖH Tervtár, ltsz.: 33415.

Terviratok, tervek. Hulyák Anna (VÁTI), 1970. KÖH Tervtár, ltsz.: 33436.

Kiviteli tervdokumentáció. Hulyák Anna (VÁTI), 1970. KÖH Tervtár, ltsz.: 11906.

Engedélyezési tervdokumentáció. Hulyák Anna (VÁTI), 1975. KÖH Tervtár, ltsz.: 13320.

Építési naplók. OMF kivitelezés, 1976–1978. KÖH Tervtár, ltsz.: 36070.

Kutatási felmérési rajzok. Korábbi felmérésekbe (alaprajzok, homlokzati rajzok, metszetek) utólag berajzolt kutatási eredmények. (9 db) Hulyák Anna (VÁTI), 1970, 1979. Felmérési rajzok; barna pausz, barna és fekete tus; M: 1:50. KÖH Tervtár, ltsz.: 57959–57966, 59835.

Kiviteli tervdokumentáció. Hulyák Anna – Péntek Tibor – Juhász György (VÁTI), 1979. KÖH Tervtár, ltsz.: 16376.

Gépészeti rajzok. (16 db) Juhász György (VÁTI), 1979. Tervrajzok; fehér pausz, fekete tus; M: 1:50, 1:10. KÖH Tervtár, ltsz.: 59836–59837, 67835–67848.

Borozó, kerthelyiség kialakítása, tervdokumentáció. Rákóczy Péter, 1990. KÖH Tervtár, ltsz.: 35625.

Gázszerelés tervdokumentációja. Gyarmati Mihály, 1992. KÖH Tervtár, ltsz.: 33367.

Lakásbővítés, részleges tetőtér beépítés tervei. Gyarmati Mihály, 1997. KÖH Felügyeleti Irattár.

*

Az utcai homlokzat földszintjének részlete. Fekete-fehér fénykép, kartonra ragasztva, Pilászy György, 1934. (MOB-irat: 306/1934. Alapleltár: 5512/12) MOB-karton hátoldalán felirat: „A legrégebb ház a belvárosban.” KÖH Fotótár, ltsz.: 10.331 poz.

Az utcai homlokzat délről. Fekete-fehér fénykép kartonra ragasztva, Szöllősy Kálmán, é. n. [1942]. MOB-karton hát-

Az épület pincéjében folyamatosan működik a hagyományait őrző Ponzichter borozó. Cégér: Kodolányi László ötvösművész, Kőszeg, 1982. 1998-ban a délre eső emeleti lakás tetőtér-beépítéssel bővült (tervező: Gyarmati Mihály, Kőszeg).

oldalán felirat: „Sarkos házak”. KÖH Fotótár, ltsz.: 27.210 poz.

Az utcai homlokzat északi szakasza délről. Fekete-fehér fénykép, sz. n., 1930–1940-es évek. KÖH Fotótár, ltsz.: 79.870 poz.

A Rájnis utca 6-10. számú házak utcai homlokzata délről. Fekete-fehér fénykép, sz. n., 1940–1950-es évek. Szerencsi Képeslapgyűjtemény, ltsz.: 158187.

Az utcai homlokzat déli szakasza nyugatról. Fekete-fehér fénykép, Városképi és műemléki vizsgálatok, sz. n., 1951. KÖH Fotótár, ltsz.: 36.218 neg.

Az utcai homlokzat északi szakasza délnyugatról. Fekete-fehér fénykép. Városképi és műemléki vizsgálatok, sz. n., 1951. KÖH Fotótár, ltsz.: 36.219 neg.

A Rájnis utca 6-10. számú házak utcai homlokzata délnyugatról. Fekete-fehér fénykép. Városképi és műemléki vizsgálatok, sz. n., 1951. KÖH Fotótár, ltsz.: 79.869 poz., 36.317 neg.

Lebontott déli udvari épületrész külső homlokzata. Fekete-fehér fénykép, fekete fotókartonra ragasztva, sz. n., 1951–1963 között. KÖH Fotótár, ltsz.: 37.101 poz.

Lebontott déli udvari épületrész emeletének utólagos falcsatlakozása a főépület udvari homlokzatához. Fekete-fehér fénykép fekete fotókartonra ragasztva, sz. n., 1951–1963 között. KÖH Fotótár, ltsz.: 37.102 poz.

Lebontott déli udvari épületrész emeleti belső terének sarka kályhafülkével. Fekete-fehér fénykép fekete fotókartonra ragasztva, sz. n., 1951–1963 között. KÖH Fotótár, ltsz.: 37.103 poz.

Lebontott déli udvari épületrész emeleti belső fala repedéssel. Fekete-fehér fénykép fekete fotókartonra ragasztva, sz. n., 1951–1963 között. KÖH Fotótár, ltsz.: 37.104 poz.

A Rájnis utca északi oldalának keleti házsora a Rájnis utca 10. homlokzatfelújítása idején. Fekete-fehér fénykép, Jakfalvi Elemér, 1963–1964. In: Kőszeg, 1963–1966. Kőszeg város tanácsa jelenti Kőszeg lakosságának. In: *Kőszeg 1963–1966.* Szerk. Vágvölgyi László. Kőszeg, 1967, 31.

Az utcai homlokzat nyugatról. Fekete-fehér fénykép, sz. n., 1964. KÖH Fotótár, ltsz.: 66383, neg.

Az utcai homlokzat délnyugatról. Fekete-fehér fénykép, sz. n., 1965. KÖH Fotótár, ltsz.: 67983, neg.

A Rájnis utca északi oldalának keleti házsora délről. Fekete-fehér fénykép, Mihalik Tamás, 1977. KÖH Fotótár, ltsz.: 112.412 neg.

A Rájnis utca északi oldalának keleti házsora. Fekete-fehér fénykép, Mihalik Tamás, 1977. KÖH Fotótár, ltsz.: 113.931 neg.

A Rájnis utca északi szakasza felülnézetből. Fekete-fehér fénykép, Mihalik Tamás, 1978. KÖH Fotótár, ltsz.: 108.986 neg.

Az utcai és udvari homlokzatok, valamint a közvetlenül ezután lebontott északi szárny, helyreállítás előtt. Fekete-fehér fényképek (6 db), C. Harrach Erzsébet, 1977 körül. KÖH MKDK Topográfiai Osztály, ltsz. nélkül.

Az utcai és udvari homlokzatok, ezek részletei, valamint a közvetlenül ezután lebontott északi szárny, helyreállítás előtt. Fe-

ketefehér fényképek (24 db), Hulyák Anna, 1977 körül. KÖH MKDK Topográfiai Osztály, ltsz. nélkül.

Az *utcai homlokzat falkutatása*. Fekete-fehér fényképek (18 db), Hulyák Anna, 1978. KÖH MKDK Topográfiai Osztály, ltsz. nélkül.

Emeleti belső terek falkutatása. Fekete-fehér fényképek (2 db), Hulyák Anna, 1978. KÖH MKDK Topográfiai Osztály, ltsz. nélkül.

A *gótikus homlokzati pincelejáró a helyreállítás után*. Fekete-fehér fénykép, Hulyák Anna, 1980. Topográfiai Osztály, ltsz. nélkül.

Írott források

VaML:

– Kőszegi Járásbíróság iratai. Telekkönyvi iratok. Telekkönyvi betétek 24. A VI. Kataszteri Helyszínelési Felügyelőség iratai. Műszaki iratok. Kőszeg szabad királyi város kataszteri jegyzőkönyve, 1857.

– A Kőszegi Római Katolikus Plébánia (Mikrofilm, 1966)

VaML KFL:

– Kőszeg Város választott polgárságának és tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1572–1575, 1576–1582, 1583–1591, 1591–1595, 1594–1603, 1603–1612 (1614), 1618–1629, 1630–1635, 1635–1641, 1641–1646, 1646–1652, 1653–1658, 1659–1663, 1663–1665, 1665–1669, 1670–1673, 1674–1681, 1681–1691, 1691–1692, 1695, 1696–1697, 1697–1702, 1702–1708, 1709–1713, 1714–1717, 1718–1720, 1720–1728, 1729–1735, 1736–1738, 1739–1742, 1743–1744, 1745–1748, 1749, 1750–1850.

– Kőszeg város Tanácsának iratai. Vegyes történeti iratok: Acta Miscellanea 1527–1850

– Kőszeg Város Tanácsának iratai. Divisionales et executionalia

– Kőszeg Város Tanácsának iratai. Végrendeletek.

– Kőszeg Város Adóhivatalának iratai. Bordézsma-jegyzék: 1609 (Kö 223), Hadiadó-jegyzék: 1600 (Kö 55), Hadtáp-jegyzék: 1611 (Kö 518), Adókiivetések: 1625 (Kö 57), 1626 (Kö 58), 1631 (Kö 59), Bordézsma-jegyzék: 1643 (Kö 225), Adókiivetések: 1644 (Kö 61), Hadiadó: 1648 (Kö 60), Gabonadézsma-jegyzék: 1650 (Kö 360), Bordézsma-jegyzék: 1650 (Kö 226), Gabonadézsma-jegyzék: 1656 (Kö 364), Adókiivetések: 1661 (Kö 68), Hadiadó: 1663 (Kö 65), Gabonadézsma-jegyzék: 1665 (Kö 366), Steuer Register: 1669 (Kö 66), Hadiadó: 1671 (Kö 67), Hegyvám: 1671 (Kö 227), Adókiivetések: 1675 (Kö 68), Gabonadézsma-jegyzék: 1680 (Kö 374), Házadó-jegyzék: 1684 (Kö 71), Bordézsma-jegyzék: 1684 (Kö 228), Gabonadézsma-jegyzék: 1687 (Kö 380), Bordézsma-jegyzék: 1692 (Kö 224), Adókiivetések: 1695 (Kö 74), Conscriptio: 1696 (Kö 11), 1697 (Kö 14), 1698 (Kö 76), 1699 (Kö 77), Regestrum Reparationes: 1702 (Kö 78), Conscriptio: 1705 (Kö 80), 1707 (Kö 81), 1709 (Kö 83), 1710 (Kö 84), 1713 (Kö 87), 1714 (Kö 89), 1715 (Kö 90), 1716 (Kö 16, Kö 91), 1717 (Kö 93), 1718 (Kö 94), Regestrum Reparationis: 1719 (Kö 95), Conscriptio: 1723 (Kö 99), 1724 (Kö 100), 1725 (Kö 102), 1726 (Kö 17, Kö 103), 1727 (Kö 19, Kö 104), 1728 (Kö 20, Kö 105), 1729 (Kö 106), 1736 (Kö 107), Classificatio Domorum: 1737 (Kö 25), Conscriptio: 1738 (Kö 108), 1742 (Kö 109), Classificatio Domorum: 1743 (Kö 26), Conscriptio: 1748/49 (Kö 110), Bordézsma-jegyzék: 1759 (Kö 278), 1761 (Kö 280), Conscriptio: 1766/67 (Kö 112), 1775/76 (Kö 113), Dimensuratio Domorum et Hortorum: 1776 (Kö 27), Conscriptio: 1776/77 (Kö

114), 1779/80 (Kö 115), 1780/81 (Kö 116), 1786 (Kö 117), 1791 (Kö 28), 1795/96 (Kö 29), 1796/97 (Kö 30), 1800/1801 (Kö 34), 1801/1802 (Kö 35), 1803/1804 (Kö 36), 1805/1806 (Kö 37), 1807/1808 (Kö 39), 1810/11 (Kö 40), 1811/12 (Kö 41), 1814/15 (Kö 42), 1815/16 (Kö 43), 1816/17 (Kö 44), 1819/20 (Kö 47), 1820/21 (Kö 48), 1821/22 (Kö 49), 1822/23 (Kö 50), 1823/24 (Kö 51), Contributional und Domestical Steuer: 1824–1828 (Kö 52/1), 1835–1850 (Kö 52/2), Népeességösszeírás: 1848 (Kö 52/2)

– Kőszeg Város Telekkönyvi Hivatalának iratai. Telekkönyvek 1570–1846; Szőlők telekkönyvei 1552–1738; Boradó- és hegyvámajstromok 1564–1847.

– Kőszeg Város Házipénztárának iratai 1577–1852, Számadáskönyvek 1648–1847, Vegyes számadások 1577–1848.

– Sághegyi Ferenc Medárd iratai. A Kőszegi Katolikus Plébánia anyakönyveinek cédulakatalógusa.

– Kőszeg Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 3045/1857.

– Kőszeg Város Mérnöki Hivatalának iratai. Államosítással kapcsolatos iratok 1952.

– Kőszeg Város Képviselő-testületének iratai. Országgyűlési választói névjegyzékek 1932, 1939, 1940, 1944, 1947.

– Kőszeg Város Tanácsa VB Titkársága iratai. Elnöki, szigorúan bizalmas iratok, 1952. Államosítás előtti adatgyűjtés.

– A kőszegi Stettner család iratai, 1866–1972.

Irodalom

Chernel I. 1877, 130.; Szinnyey 1897, 106.; Balogh 1901, 247.; Lelkes 1960, 29., 50., 52., 165.; Horváth 1963, 46.; Szövényi 1963, 95–96.; C. Harrach – Kiss 1983, 206.; Bariska 1982, 62–63., 65–68.; Bariska–Németh [1984], 98–99.; Dávid 1984, 546.; Bakay 1986, 13; Bariska 1986, 27.; F. Mentényi 1987, 533.; Bariska 1995, 64–65.; Bariska 2000, 110.; B. Benkhard 2000, 41–44.; Mentényi 2000, 29–31.; Bakay 2001, 67–73.; B. Benkhard 2002; Gmoser 2002, 311–323.; Tóth 2003, 224.; Bariska 2006, 128–131., 135–135., 139–141.; Dominkovits 2006, 45.; Bariska 2007, 22.; Bariska 2008, 170–172.

Bibliográfia

Bakay Kornél: *Kőszeg. Polgárházak, paloták*. (Tájak – Korok – Múzeumok kiskönyvtár 249.) Veszprém, 1986.

Bakay Kornél: *A középkori Kőszeg*. (Kőszeg évezredei 1.) Kőszeg, 2001.

Balogh Gyula: *Vasvármegye nemes családjai*. Szombathely, 1901.

Bariska István: A protestáns Kőszeg II. Ferdinánd korában. *Vas Megye Múltjából*. 2. *Levéltári Évkönyv*. Szombathely, 1982, 14–91.

Bariska István: Városvédelmi szervezet a XVI. századi Kőszegen. *Vas Megye Múltjából*. 3. *Levéltári Évkönyv*. Szombathely, 1986, 20–52.

Bariska István: *Kőszeg*. Szombathely, [1995].

Bariska István: A szabad királyi várossá válás ára. In: *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Kőszeg, 2000, 59–110.

Bariska István: A Wesselényi-szervezkedés főrendjei egy kőszegi vendéglőben. In: *Acta. – Tanulmányok*. II/1–2., 2006–2007 (Alba Civitas Történeti Alapítvány, 2006/II/1). Székesfehérvár, [2006], 121–145.

- Bariska István: *Az 1532. évi török hadjárat történetéhez*. Szombathely–Kőszeg, 2007.
- Bariska István: Kőszegi elit 1568–1648 között. *Urbs. III. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. Budapest, 2008, 161–178.
- Bariska István – Németh Adél: *Kőszeg*. (Panoráma. Magyar városok.) Budapest, [1984].
- B. Benkhard Lilla: A kőszegi védműrendszer. In: *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Kőszeg, 2000, 35–58.
- B. Benkhard Lilla: A kőszegi Felsőkapu-torony kutatása. In: *Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára*. (Művészettörténet – műemlékvédelem XI.) Szerk. Bardoly István – Haris Andrea. Budapest, 2002, 397–414.
- Chernel Kálmán: *Kőszeg sz(abad) kir(ályi) város jelene és múltja*. I. Jelenkor. Szombathely, 1877; II. Multkor. Szombathely, 1878.
- Csergheő Ferenc: *Historia Tabulae Judicariae Districtualis Trans-Danubian...* Sopron, 1824.
- Dávid Ferenc: Kőszeg, Rajnis utca 10. Lakóház. *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve IX.* Szerk. Horler Miklós. Budapest, 1984.
- Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” *A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején*. Budapest, 2006.
- Gmoser, Elisabeth: *Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung (1490–1647)*. (Burgenländische Forschungen 86.) Eisenstadt, 2002.
- C. Harrach Erzsébet – Kiss Gyula: *Vasi műemlékek. Településtörténet, építészettörténet, művelődéstörténet*. Szombathely, 1983.
- Horváth Ferenc: Kőszeg ostromának leírása. *Vasi Szemle*, 17 (1963), 41–50.
- Kovács Kálmán: *Kőszeg önkormányzatának kormányzati hatásköre 1702–1723*. Kézirat. VaML KFL, 75. szám, 71. lap.
- Kőszeg városképi és műemléki vizsgálata*. Múzeumok és Műemlékek Országos Központja. Kézirat, 1951. KÖH Könyvtár.
- Lelkes István: *Kőszeg. Magyar műemlékek*. Budapest, 1960.
- F. Mentényi Klára: Néhány újabb adat kőszeg város történeti topográfiájához (parókiák, iskolák, plébániák). *Vasi Szemle*, 41 (1987), 527–542.
- Mentényi Klára: Reneszánsz építészet Kőszegen. In: *Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára*. Kőszeg, 2000, 17–34.
- Szinnyey József: *Magyar írók élete és munkái V.* Budapest, 1897.
- Szövényi István: Topográfiai kérdések Kőszeg város történetében. *Vasi Szemle*, 16 (1963), 90–101.
- Tóth Attila: Ellenreformáció, abszolutizmus és a városok. Kőszegi tisztújítások 1672 és 1681 között. In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szerk. Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2003, 215–228.

ISTVÁN BARISKA – LILLA B. BENKHARD – PÉTER IVICSICS –
KLÁRA MENTÉNYI – IMRE SÖPTEI

DIE KUNSTDENKMÄLER VON KŐSZEG (GÜNS)

Über eine Kunsttopographie in Vorbereitung

Kőszeg (Güns), diese Kleinstadt in Westungarn liegt nahe zur österreichischen Grenze in der Nachbarschaft Burgenlands. Sie hat eine reiche Geschichte, die bis ins Mittelalter reicht. In der nordwestlichen Ecke ihrer mit Mauern umgebener Innenstadt stand schon im 13. Jahrhundert eine gemauerte Festung. Die Erhaltung ihrer alten Bauten und ihres herkömmlichen Stadtbildes ist dem zu verdanken, dass Kőszeg sein wirtschaftliche Bedeutung vom Beginn des 20. Jahrhunderts an mehr und mehr verlor, und die Stadt in der Zeit des Sozialismus im verbotenen Grenzgebiet lag, damit der Welt völlig verschlossen war.

Die Autoren des vorliegenden Aufsatzes haben sich jahrzehntelang mit alten Bauten in Kőszeg denkmalpflegerisch befasst, und zwar je nach Beruf und Ausbildung, als Historiker, Kunsthistoriker, Archäologe und Architekt. Die von ihnen durchgeführten archivalischen und bauarchäologischen Forschungen sowie Ausgrabungen betrafen früher ganze Wohnhäuser, später, unter den veränderten gesellschaftlichen und materiellen Bedingungen, eher nur gewisse

Bauteile wie Fassaden oder einzelne Räume. Dieser langjährige Umgang mit den Denkmälern hat vielseitige Kenntnisse hervorgebracht, die über die aktuellen kunsthistorischen oder technischen Fragen hinausgehen: Kenntnisse über die Zusammenhänge des gesellschaftlichen und des Alltagslebens in unterschiedlichen Zeitschichten. Die Kenntnisse sollten nun inventarmäßig veröffentlicht werden in der Form einer Topographie der historischen Bau- und Kunstdenkmäler von Kőszeg.

Die ungarischen „Großtopographien“ (wie es im Fachjargon heißt) sind den deutschen und österreichischen Kunsttopographien ähnlich. Aus dieser Gattung sind zwischen 1948 und 1987 12 Bände erschienen, die 3 Komitate (aus den insgesamt 19) sowie zwei Städte und einige Bezirke von Budapest systematisch behandeln. Zwei weitere sind im seitdem vergangenen Vierteljahrhundert erschienen, die jedoch zur Gattung der „Kleintopographien“ (etwa wie die Dehio-Handbücher) gehören. Unsere „Großtopographie“ von Kőszeg ist ihrerseits als dreibändig geplant, wobei der

erste die historische Innenstadt innerhalb der Burgmauer, der zweite den sog. Burgkreis um die Burgmauer sowie den anschließenden Hauptplatz und die große südliche Außenstadt („ungarische Stadt“) behandeln wird. Der nördlichen („deutschen“) Außenstadt wird ein dritter Band gewidmet, der auch umfassende Studien, eine Sammlung von Künstler- und Meisterdaten sowie verschiedene Register enthalten wird.

Im Vergleich zu den früheren Topographie-Bänden werden hier die archivalischen Quellen in größerem Umfang zitiert, so etwa wird auch die Liste der jeweiligen Eigentümer und Bewohner jedes Baus angegeben. Im Gegensatz zur üblichen phänomenologischen Baubeschreibung wird hier ein größerer Nachdruck auf die Bekanntmachung der Ergebnisse der Forschung am Ort gelegt, sei es Ausgrabung, Baufor-

schung oder Restaurierung. Die Bau- oder Werkbeschreibung, die in Topographien traditionell den Archivalien folgt, wird nach der Bestandsaufnahme kommen, und zwar in der Form eines Kapitels über „Geschichte und Baugeschichte“, das die Geschichte des Baus und dessen Benutzung mit Einbeziehung von Quellenangaben und der Forschung am Ort darstellt. Parallel zu den Topographie-Bänden wird eine Kartensammlung von Kőszeg in der Serie *Historische Stadatlanten* aufgelegt.

Im resümierten Aufsatz wird am Beispiel eines Wohngebäudes aus der mittelalterlichen Innenstadt (Rájnisstraße 10) gezeigt, was und wie die Beschreibung eines Baudenkmals in unserer Topographie beinhaltet wird.

(deutscher Text von Péter Ujvári)

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Abkürzungsverzeichnis

AMB

Bratislava, Archív mesta Bratislavy

ÁMRK (→ KÖSZ → MNM, Nemzeti Örökségvédelmi
Központ)

Budapest, Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási
Központ

BFL

Budapest, Budapest Főváros Levéltára

BME

Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem

BTM

Budapest, Budapesti Történeti Múzeum

ELTE

Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem

EPA

Burg Forchtenstein, Esterházy Privatstiftung, Archive /
A Herceg Esterházy család Fraknoi Gazdasági Levéltára

FKT

Fővárosi Közmunkák Tanácsa

FSzEK

Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

GyVL

Győr, Győr Megyei Jogú Város Levéltára

GyEL

Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár

GyEL, GySzkHL

Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri
Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára

GyMSML

Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

HL

Budapest, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet
és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár és Irattár

HML

Eger, Heves Megyei Levéltár

IM

Budapest, Iparművészeti Múzeum

KÖH

Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

KÖH MKDK

Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Műemléki
Kutatási és Dokumentációs Központ

KÖSZ (→ MNM, Nemzeti Örökségvédelmi Központ)

Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat

KÖZTI

Budapest, Középület Tervező Intézet

MÁG (→ NG)

Budapest, Műemlékek Állami Gondnoksága

MAK

Wien, Museum für angewandte Kunst

MÉM

Budapest, Magyar Építészeti Múzeum

MNG

Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

MNM

Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

MNM, TKCs

Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi
Képcsarnok

MOB (→ OMF, → OMvH, → KÖH)

Műemlékek Országos Bizottsága

MOL

Budapest, Magyar Országos Levéltár

MOL, DF

Budapest, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fény-
képgyűjtemény

MOL, DL

Budapest, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levél-
tár

MTA

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia

MTAKK

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára,
Kézirattár

MTA MKI
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia
Művészettörténeti Kutatóintézet

MTA MKI, LRGy
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia
Művészettörténeti Kutatóintézet,
Levéltári Regesztagyűjtemény

MNG
Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

NG
Budapest, Műemlékek Nemzeti Gondnoksága

OMF (→ OMvH; → KÖH)
Országos Műemléki Felügyelőség

OMvH
Országos Műemlékvédelmi Hivatal

OSzK
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

OSzKK
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

ÖNB
Wien, Österreichische Nationalbibliothek

ÖStA
Wien, Österreichisches Staatsarchiv

ÖStA, HHStA
Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und
Staatsarchiv

SL
Sopron, Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára

SL, SVL
Sopron, Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára,
Sopron Város Levéltára

SNA
Bratislava, Slovenský národný archív

SOM
Sopron, Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok
Igazgatósága, Soproni Múzeum

SzM
Budapest, Szépművészeti Múzeum

XJM
Győr, Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok
Igazgatósága, Xántus János Múzeum

VaML
Szombathely, Vas Megyei Levéltár

VaML KFL
Kőszeg, Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára

VÁTI
Budapest, Városépítési Tudományos
és Tervező Intézet

VÉL
Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkapitányi
Levéltár

VMK
Kőszeg, Vas Megyei Múzeumi Igazgatóság, Városi
Múzeum Kőszeg

VMMI
Vas Megyei Múzeumi Igazgatóság

WAKbildK
Wien, Akademie der bildenden Künste

WStLA
Wien, Wiener Stadt- und Landesarchiv

ZML
Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár